

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

14/209

**TÜRK DÜŞÜNCESİNİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ
AŞAMASINDA BİR AYKIRI YAKLAŞIM:
KEMAL TAHİR VE KİMLİK SORUNU**

T-14/209

Yüksek Lisans Tezi

Faruk Nafiz FAZLIOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Ankara - 2004

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

**TÜRK DÜŞÜNCESİNİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ AŞAMASINDA BİR AYKIRI
YAKLAŞIM: KEMAL TAHİR VE KİMLİK SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Ve Soyadı

..Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI...

..Doç. Dr. Mehmet YÜKSEL...

..Doç. Dr. Murat GÜVENİR...

.....

.....

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi 03./12./2024....

ÖZET

Büyük sanatçıların yaşadıkları dönemin kendilerine önerdiği çözümlerle yetinmedikleri ve bu nedenle de yüzleşmek durumunda kaldıkları sorunlara karşı kendilerine özgü bir yaklaşım tarzı geliştirdiklerine yönelik kuvvetli bir anlayış vardır. Bunun için olsa gerek, bu sanatçıların eserleri onlar dünyadan ayrıldıktan sonra da ulusal düzeyde olsun, evrensel düzeyde olsun etkinliklerini yitirmezler. Her ne kadar kendisini bu anlamda bir sanatçı olarak nitelendirmeyi aklına getirmemiş olsa bile, Türkiye modernleşmesinin en hareketli döneminde yaşayan ve yazdığı romanlarla modernleşme hikayemizin ayrıntılarına dikkat çeken Kemal Tahir, sadece romancılığıyla değil, romanlarında tartıştığı görüşler itibarıyla da büyük sanatçı payesine hak kazanmıştır. Çünkü romancının ölümünden günümüze değin çeyrek asrı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, Kemal Tahir'in ülke sorunlarına getirdiği orijinal yaklaşım tazeliğini korumakta ve Türkiye'nin, Türk insanının kendine nasıl bir yön tayin etmesi gerektiği sorununu kendine dert edinen herkese yeni bir şeyler söylemektedir. Dahası, Türk romancılığı denince ilk akla gelen isimlerden biri olması, onun ve akranlarının hala aşılammış olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Bu çalışma, anahatlarıyla, ülkemizin yetiştirdiği ender sanatçılardan biri olan Kemal Tahir'in düşünsel dünyasını anlamamızı sağlayacak ipuçlarını ortaya çıkarmayı ve daha çok Batı kaynaklı düşünce akımlarının belirlediği günümüz entelektüel ortamında yerli bir romancının hangi önerileri sunabileceği sorusuna cevap vermeyi hedeflemektedir. Açıktır ki, bir ülke kendi sorunlarını aşabilmek için kendi dilinde öneriler getirmek durumundadır ve söz konusu ülke Türkiye olduğunda, Kemal Tahir yola çıkmak için en doğru adreslerden biridir.

ABSTRACT

There is a strong argument claiming that great artists are never satisfied with the solutions offered by the ages they lived and for that they develop their own styles for the problems they are faced with. Due to that fact, most probably, the works of the real artists do not lose their influence neither nationally nor universally even after they leave this world. Even though he never consider naming himself as such an artist, Kemal Tahir, who lived in the most active period of Turkish modernism and and paid attention to the most unseen details of our modernism movement by the novels he wrote, undoubtedly gained the rank of “great artist” by means of not only his novels but also the thoughts he succesfully discussed in these novels. As, in spite of the fact that it has been more than a quarter century since the dead of the novelist, the original approach for the country’s problems brought by Kemal Tahir still protects its originality and still have something to say for those are interested in the problem of what direction should be determined by Turkey and Turkish people. Moreover, the fact that he is one of a few names mentioned while talking about Turkish novel, can be thought as an indicator that he and his contemporaries stil could not be exceeded.

This work, mainly, aims to bring the footnotes helping to understand Kemal Tahir’s thinking world to light and to answer the question of, in an intelectual circle that mostly determined by western originated thought flows, what kind of offers can be presented by a native novelist. It is clear that to overcome its own problems a country should bring offers in her “language” and if the case is Turkey, Kemal Tahir is one the one of best adress to set out for.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. KEMAL TAHİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	4
2.1 Hayatı	4
2.2 Eserleri	6
3. KEMAL TAHİR DÜŞÜNCESİNİN 'İN ÖNEMİ	8
3.1 Düşünsel Ahlak	8
3.2 Yerlilik Sorunu	11
4. POSTMODERNİZM	13
5.1. KEMAL TAHİR'İN SİYASİ DÜŞÜNCELERİNE YENİDEN GÖZ ATMANIN GEREKLİLİĞİ	19
5.2. Kemal Tahir, Milli Kimlik, Türklük	42
6.1. TÜRK KİMLİĞİ	47
6.2. Millet Sistemi	55
6.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Millet	57
6.4. Avrupa'da Millet	60
7. KEMAL TAHİR'DE TÜRKLÜK	64
8. SONUÇ	75
Kaynakça	79

1. GİRİŞ

“Türk Düşüncesinin Yeniden Şekillenmesi Aşamasında Bir Aykırı Yaklaşım:

Kemal Tahir Ve Kimlik Sorunu” adını taşıyan bu tez çalışması temel olarak Kemal Tahir’in 1960’ların ortalarından itibaren serdetmeye başladığı Türk kimliği ile alakalı düşüncelerini ortaya koymak ve aslında dünyada 1970’lerden itibaren gündemde olan fakat Türkiye’de etkilerini daha çok 80 sonrasında gösteren ve bu etkilerin çoğunluğunun Türkiye’de bir kimlik tartışmasına yol açan post-modern tartışmalar karşısındaki konumunu sorgulamaktır.

Kemal Tahir, 1938 yılında Türk ordusunu isyana teşvik suçuyla girdiği hapisshaneden çıktığında biraz da Nazım Hikmet ile aralarındaki dostluk dolayısıyla solcu çevrelerde tanınıyordu ve bu çevrelerde, dostluğu olmasa bile ünü yıllar geçtikçe arttı. 1950’lerin ortalarından itibaren ve 1960’lar boyunca Kemal Tahir, sol içindeki hemen her tartışmada yer buldu ve hatta bu tartışmalardan biri olan ATÜT meselesi, neredeyse onun adıyla anılır halde idi. Bu tartışmada Kemal Tahir’in teşvikleriyle akademik çalışmalar yapan zamanın genç akademisyenlerinin uğraşları bile, tartışmanın bir tarafında “romancı” Kemal Tahir’in olmasını engelleyemedi. Kemal Tahir ölümüne dek popüler bir kişilikti ve bütün bir sol entelektüel cephe, bir kısım genç akademisyen ve sinemacının dışında ona karşı tavır aldığı ve hemen her düşüncesine karşı çıktığı halde bu durumunu her zaman korudu.

Kemal Tahir’in, en azından gençlik yılları boyunca, kolay etkilenen bir kişilik yapısına sahip olduğu söylenebilir. Ama bu etkilenmeden çok çabuk kurtulduğunu da eklememiz gerekir. Avrupa’da başlayan ATÜT tartışmalarını Türkiye’ye taşıyan Kemal Tahir, yine bu tartışmaların sonunu getirmiş olan kişidir de. Kemal Tahir yukarıda belirttiğimiz üzere her zaman tartışmalarda bir taraf oldu,

düşüncelerini başta romanlarında olmak üzere bulunduğu her platformda açıkça ifade etti. Bugün Türkiye’de entelektüel olarak bir yer edinmiş olan pek çok kişi bu yerini ya Kemal Tahir’in karşısında ya da Kemal Tahir’in yanında bir entelektüel tavır göstermiş olmasına borçludur demek sanırım abartı olmayacaktır.

Onun düşünceleri tam anlamıyla özgündür diyemeyiz ki böyle bir iddia tarihsel gerçekleri göz ardı etmek anlamına gelir. Fakat o kendisine kadar gelen tartışmaların bir özetini çıkarması ve bu tartışılan konuları en soldan en sağa geniş bir çevrenin gündemine sokması ile önem kazanır. Her zaman açık sözlü biri olan Kemal Tahir bu dönemdeki popülerliğini aynı zamanda bazı çevrelerin –örneğin muhafazakarların rahatsız oldukları konulardaki söz söyleme korkaklığına da borçludur. Yerlilik, Osmanlılık, batılılaşma gibi pek çok önemli konudaki görüşleri ve bunun diğer entelektüeller üzerindeki etkileri, onu, düşünceleri incelenmeye değer 1980 öncesindeki en önemli romancı ve entelektüel yapmaktadır.

Ve Kemal Tahir incelenmiştir de. Fakat genel olarak bu incelemelerin Kemal Tahir düşüncesini anlamak isteyenler için, özellikle de günümüzde sınırlayıcı bir tarafı bulunmaktadır. Kemal Tahir’den söz açan metinler için klasik anahtarlar vardır örneğin. Bunları kabaca yerlilik, Osmanlılık, batılılaşma, ATÜT vb. olarak sıralayabiliriz. Sıkıntı şuradadır ki bu kavramlar 1980 öncesinde Kemal Tahir düşüncesinin sarıh bir biçimde kavranmasında geçerli bir tanımlama olarak kabul edilebilir. Fakat 1980 sonrasında Türkiye’yi etkisine alan konjonktür, bu kavramları bizce Kemal Tahir’in vurgu yaptığı noktalar açısından artık ya işlevsiz bırakmakta ya da negatif bir anlam yüklemektedir. Öncelikle bu kavramlar ya ATÜT gibi, tarihsel olarak demode kalmak -ki Kemal Tahir sağlığında bu kavramla düşünmeyi bırakmıştı-, ya yerlilik gibi, rahatlıkla post-kapitalizmin istekleriyle uyuşabilir bir

kavram olarak ele alınmak, ya da Osmanlılık gibi, çok genel bir nostalji duygusu yaratmakla sınırlanmak sorunlarıyla karşı karşıyadır. Oysa bize göre Kemal Tahir'in 1980 sonrasında dikkate alınması gereken görüşleri, daha çok onun kimlik üzerine yaptığı tanımlamalardır. Fakat daha detaylı olarak anlatacağımız görüşlerinden önce bu görüşlere ulaşmasında etkili olan ya da bu görüşlerini bütünleyen bazı düşüncelerinin belirginleştirilmesi gerekir.

2. KEMAL TAHİR'İN HAYATI VE ESERLERİ¹

2.1 Hayatı

Kemal Tahir, 15 Nisan 1910'da İstanbul Veznecilerde doğdu Babası Tahir Bey bir deniz subayı ve II. Abdülhamid'in hünkar yaverliği ve Yıldız Saray'ındaki özel marangozhanesinde marangozluk görevlerinde bulunmuş bir kimseydi. 1908'de yüzbaşılıktan emekli olduktan sonra 1912'de Balkan Savaş'ında tekrar teğmen rütbesiyle orduya alındı ve savaştan sonra da tekrar emekli oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda yine askere çağrıldı. Çanakkale'de savaştı. Aldığı yaralar yüzünden 1916-1918 yılları arasında Nazilli, Aydın, Burdur gibi şehirlerde gezginci hastanelerde inzibat subaylığı görevinde bulundu. Kemal Tahir, bu yıllarda kardeşi Nuri ve annesi Nuriye Hanım'la birlikte babasının yanında bu şehirleri dolaştı. İlk öğrenimini bu yüzden farklı şehirlerde tamamlamak zorunda kaldı.

Kemal Tahir'in 1926'da ölen annesi Nuriye Hanım aslen Adapazarılı orta halli bir ailenin kızıydı ve Tahir Bey'le hünkâr yaverliği sırasında evlenmişti. Dört erkek çocuğu olan Nuriye hanımın bu çocuklarından biri bir buçuk yaşındayken öldü. Diğerleri ise Nuri ve Ratip'dir.

İlk öğrenimini Aydın, Nazilli, Burdur, İzmir'de bitirmek zorunda kalan Kemal Tahir, orta öğrenimine Kasımpaşa'daki Cezayirli Hasan Pasa Rüştîyesi'nde başladı. 1923'te bitirdiği bu okuldan sonra Galatasaray

¹ Buradaki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir; Özsoy, İskender. "Kemal Tahir'in 63 yılı." **Biyografya Kemal Tahir 4**, (haz: Ayşegül Yaraman) İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s.9-14, Çelik, Naci. "Kemal Tahir ve Biyografi Çalışması". **Türkiye Defteri 6** (Nisan 1974): 17-50

Lisesi'ne geçti. Fakat burada ancak onuncu sınıfa kadar okuyabildi. Çünkü 1926'da annesinin ölümü üzerine ailesine ve kardeşlerine yardımcı olabilmek için çalışmaya başladı. İstanbul'da Karaköy Palas'ta avukat kâtipliği yaptı, Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde ambar memuru olarak çalıştı. 1930'dan sonra İstanbul'a giderek sırasıyla Vakit, Haber ve Son Posta gazetelerinde düzeltmenlik, röportaj yazarlığı ve çevirmenlik yaptı. Edebiyata şiirle başlayan Kemal Tahir'in ilk şiirleri de bu yıllarda İçtihat mecmuasında yayınlandı. 1931-1932'de askerliğini yaptı. 1935-1936 yıllarında Yedi Gün ve Karikatür dergilerinde sekreterlik, Karagöz gazetesinde başyazarlık görevlerinde bulundu ve Tan gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1937'de edebiyat öğretmeni Fatma İrfan ile evlendi.

13 Haziran 1938'de Askeri isyana tahrik ve teşvik iddiasıyla kardeşi Nuri Tahir, Nâzım Hikmet, Hamdi Alev (Şamilof), Emine Alev, Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Nuriye Yalçın, Kerim Korcan, Mehmet Ali Kantarı, Seyfi Tekbilek ve Hüseyin Avni Durugün'le beraber tutuklandı. İstanbul Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nce Erkin Gemisi'nde yargılanarak 29 Ağustos 1938 tarihinde 15 yıl ağır hapse mahkûm edildi. İstanbul Tevkifhanesinde 1940'a kadar iki yıl kalan Kemal Tahir, bu tarihten sonra Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve bazı arkadaşlarıyla birlikte Çankırı cezaevine gönderildi. Burada Nazım Hikmet'le beraber 16 ay geçirir. 10 Haziran 1940 tarihinde eşi Fatma İrfan'dan boşandı.

2.2 Eserleri

Çankırı Cezaevi'nde iken Göl İnsanları'ndan dört hikâye Tan gazetesinde Cemalettin Mahir takma adıyla 1941 yılında yayınlandı. Sağirdere romanını yazdı. 1941'de 1944 yılına kadar kalacağı Malatya cezaevine gitti. Bu dönemde Karılar Koğuşu ve Namusçular adlı romanlarının notlarını yazdı ve bir fabrika işçisi Melâhat hanımla nişanlandı. 1945-1948'de Çorum Cezaevi'nde 1949'da Nevşehir Cezaevinde yattı. Notlar almaya devam etti: Mülkiyet Kalesi, Büyük Mal, Dam Ağası ve Kara Müdür gibi romanların taslakları bu dönemde çalışıldı. 1950'de genel afla tahliye edildi. İstanbul'a döndü ve Semiha Hanım'la (Sıdika Uzunhasan) evlendi. 1951 yılında İzmir Ticaret gazetesinin İstanbul temsilciliğini ve yazarlığını yaptı. 1952-1954 yılları arasında çeşitli müstear isimler kullanarak Çağlayan Yayınları'na çeviriler yaptı, polisiye romanlar ve mizah öyküleri yazdı. Esir Şehrin İnsanları, 1953 yılında Yeni İstanbul gazetesinde Nureddin Demir takma adıyla yayınlandı. 1955'te Göl İnsanları ve Sağirdere kendi adıyla yayınlandı. 6-7 Eylül olayları sırasında gözaltına alındı, altı ay Harbiye'de hapis yattı. 1956'da Esir Şehrin İnsanları 1957'de Körduman ve Rahmet Yolları Kesti romanları yayınlandı ve Aziz Nesin'le Düşün Yayınevi'ni kurdu. 1957'de babası Tahir Bey vefat etti. 1958'de Yediçınar Yaylası 1959'da Köyün Kamburu yayınlandı. Bu yıl Dost dergisinin düzenlediği ankette yılın en iyi romancısı seçildi. Asıl adı İsmail Kemalettin olan Kemal Tahir hapisten sonraki yıllarında Taka, Cemalettin Mahir, İsmail Kemalettin, Nurettin Demir, Ali Gıcırlı, Bedri Eser, F. M. İkinci, Körduman, Murat Aşkın, Samim Aşkın gibi imzalarla tefrika hikaye ve romanlar yazmış ve çeviriler yapmıştır. 1962'de Kelleci Mehmet yayınlandı. Namuscular, Karılar Koğuşu, Hür Şehrin İnsanları, Damağası ve Bir Mülkiyet Kalesi

gibi mahpushane yıllarında yazdığı ancak sağlığında yayınlamadığı romanları ölümünden sonra 1974-1977 yıllarında, eşı Semiha Demir yayımlamıştır. 1968 yılında Yorgun Savaşçı ile Yunus Nadi Armağanı ve Devlet Ana ile TDK Roman Armağanı'nı kazanmıştır. Yol Ayrımı yazdığı en son romandır. Kemal Tahir'in Notlar'ı Cengiz Yazoğlu tarafından yayına hazırlanmış ve 1994'te 15 cilt olarak okuyucuya sunulmuştur. Sovyet Yazarlar Birliği'nin davetiyle şair Vâkıf'ın 250. doğum yıldönümü anma toplantısına katılmak üzere ilk kez yurt dışına çıktı. Moskova'da Dostoyevski'nin evini ziyaret etti. Bakü'de dönemin tanınmış Türkolog ve romancılarıyla görüştü. Polonya'ya da geçti. 1969'da Kurt Kanunu 1970'de Büyük Mal yayınlandı. Aynı yıl akciğer kanseri nedeniyle ameliyat oldu. 3 yıl sonra 1973 yılının 21 Nisan Cumartesi günü bir davetten evine döndüğü sırada bir kalp krizi geçirerek öldü. Mezarı Erenköy Sahrayıcedit'tedir.

3. KEMAL TAHİR DÜŞÜNCESİNİN 'İN ÖNEMİ

3.1 Düşünsel Ahlak

“Çirkeften gerçekten
korkan, onun çukuruna da
düşmez”

Publius Syrus, Kemal
Tahir'in Notlar'a eklediği alıntı

Gerçeküstücülüğün şu ünlü İspanyol yönetmeni Bunuel'in 1950'de Meksika'da çektiği ve kariyerinde önemli bir yere sahip olan “Yitikler” (Los Olvidos, 1950) filmi -ki film Cannes'da en iyi yönetmen ödülünü almıştır-, yönetmenin burjuva ahlakına saldırmak üzere konuşlandırmış olduğu birkaç önemli filminden biridir. Ama bizim açımızdan filmi önemli kılan nokta filmin içinde değil, dışında gelişir. Filmin bir sahnesinde çocuk eve geç geldiği ve hala serserilik yaptığı için annesi ona yiyecek vermez. Çocuk ısrar eder fakat annesi hiç oralı olmaz. Bu sahnenin çekiminde yer alan filmin kuaförü hiçbir Meksikalı annenin çocuklarına böyle bir şey yapmayacağını söyleyerek filminden ayrılır.

Sonra ne mi olur? Elbette ki yeni bir kuaför bulur kendine Bunuel. Bir aristokrat ailenin çocuğu olan Bunuel, sınıfının tarihsel öç fikrinden bir kuaförün bu densizliğiyle(!) sapacak değildi. Çünkü “Eskimiş bütün değerleri reddediyorduk. Bizim töremiz bambaşka ölçütlere dayalıydı.” diyen kendisi, bir üçüncü dünya(!) ülkesinin ahlakça ve dolayısıyla davranış olarak da üstün bir pozisyon sahibi olabileceğine ihtimal ve imkan tanımamıştır. Bu yalnızca Bunuel'in kendisine has bir

düşünce tarzı değildir. Ve dahi Bunuel'in mensup olduğu, gerek burjuvası gerek aristokratı ile Avrupa medeniyeti, sömürdüğü toplumlardan hakikate ilişkin bir değer elde etmek gayesi hiç gütmemiştir. Kayda değer hangi değer var ise onu merkeze aktarmak, çevreyi de kendi varoluşundan koparmak onun biricik gayesi olarak hep korunmuştur. Aydınlanmadan günümüze aktarılan bu kültür kuramı Hans Peter Düerr'in belirttiği üzere bu insanların "ilkel", kültürlerini de "geri" olmasa da "ileri olmayan kültürler" olarak tanımlanmasını gerektirmiştir. Ve bunun sonucunda da *Şarklı ya da Afrikalı insanların batılı davranış kalıplarına göre yeniden biçimlendirilmesi uygarlaşma hareketinin son dalgaları* olarak tanımlanmıştır.² Ve lakin sorun daha çok kuaförlerin arasında, sahneyi terk edenlerle sahnede çalışmaya devam edenler arasında bir sorun olarak kalmıştır. Ama bu arada süregiden tartışmadan hiçbir şekilde etkilenmeyen film gösterimde de iyi bir hasılatı koparmayı da bilmiştir.

Fransa'nın o meşum 28 Ağustos 1789 günü başkanlık divanının sağına ve soluna oturanların oturdukları yerde tekabül ettikleri bir alan olduğundan hiçbirimiz şüpheye düşmeyiz herhalde. Ama aynı şeyler Türk siyasi hayatı için söylenebilir mi? Türk siyasi hayatının aktörlerini batının lütfettiği nimetlerden nasipleneler ve nasiplenmek isteyip de bunu beceremeyenler olarak ikiye ayırmak çok mu kaba bir tasnif olur? Fakat şurası açıktır ki ne zaman Türkiye'nin hak ettiği yer ile ilgili olarak birileri bir proje önerecek olsa, bu projenin iki öbek insan tarafından, yukarda saydığımız taraflar vasıtasıyla sulandırılması işten bile değildir. Bu söylediklerimiz özellikle de Türkiye'de sosyalist hareketin yaşadığı süreç söz konusu olduğunda yerine oturmaktadır. 1900'lerin başından beri Türkiye'de telâffuz edilmesi adet

2 Düerr, Hans Peter , *Çıplaklık ve Utanç, Uygarlaşma sürecinin Miti*. çev: Tarhan Onur. Dost Yayınları. 1999 Ankara s.

haline gelmiş olan sosyalist hareket ancak 60 ihtilali sonrası Türkiye için bir imkan olarak var oldu ve bu hareket yaklaşık olarak 20 yıl boyunca kendisini şu veya bu şekilde toplum sathında hissettirdi. Akabinde gelen 20 yıllık bir İslamcılık dönemi Sosyalizmin 60 sonrasında yaşamış olduğu görünümü bir şekilde tekrarladı. Bugün, eğer bir “*dünya sistemi*” tasavvuru zihninizde imkan dahilinde bir yer işgal ediyorsa, geriye dönüp baktığımızda 80 öncesi ve sonrası için söylenebilecek pek çok şeyden biri de şudur; 60 sonrasında namuslu Sosyalist gençleri ile 80 sonrasında namuslu İslamcı gençleri türlü katakullilerle, türlü oyunlarla sahip oldukları kozlardan ayrı düşürülmüş ve bir zaman sonra hem Sosyalizm hem de İslamcılık bu ülkeye “*vatan*” diyen insanların gözünde bir imkan olmaktan koparılmıştır. Fakat süreç yalnızca bu tür yaklaşımları değil “vatan” lafını zikreden herkesi de zaman içinde gözden şu veya bu şekilde düşürdü. Özellikle 60 sonrasında oluşan konjonktürde üçüncü dünya ve dünya toplumlarının süreç içinde birbirine benzeyeceğine olan inanca karşı duran bu tart edilmiş insanların en başında Kemal Tahir gelmektedir.³ Elbette Kemal Tahir’i bu saydığımız insanların arasında önemli kılan pek çok noktanın arasında, onun bu noktadaki duyarlılığını korumuş olması da önemlidir. Çünkü ondan etkilenen isimlerin pek çoğu bugün onun fikirlerinin yayıldığı alandan fersah fersah uzaktadır. Bunlardan biri olan Sencer Divitçioğlu’nu söyledikleri kayda değer. Türk solunun küreselleşme ile hiçbir sorununun olmadığını söyleyen Divitçioğlu, bir sol partiden de tek beklentisinin sadece rasyonel davranması olduğunu eklemektedir.⁴ “Osmanlı batılılaşmacıları gibi aynı yasalarla sürüklenen Türk sosyalistleri de yarı yarıya

3 Kayalı, Kurtuluş. “Belirgin Bir Tarih Vurgusu Eşliğinde Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in Yazdığı Metinleri Yeniden Okumayı Denemek”. *Folklor/Edebiyat* 26 (2001/2): 5-12.

4 Aktaran, Esat Pınarbaşı (2000), *Kemal Tahir’de Batılılaşma, Türk Modernleşmesine Farklı Bir Yaklaşım*. Ankara Üniversitesi S.B.E. Doktora tezi.

aptallardan yarı yarıya da satılmışlardan meydana gelmektedir” diyen Kemal Tahir karşısında, Divitçioğlu’nun bu tanımda nereye oturduğuna varın siz karar verin. Türk sosyalistlerini Türkiye’nin idareci kadroların kendilerine sosyalist etiketi yapıştıran bir fraksiyonu olarak gören Kemal Tahir’in⁵ geçen zaman içinde ne kadar haklı çıktığını görmemek için onun deyimiyle gerçekten de ya aptal ya da satılmış olmak gerekiyor . Bu noktada belki de Kemal Tahir’in özellikle de Notlar’ında belirginleşen bir özelliğinden yeri gelmişken söz etmek gerekir. Bu, Tahir’in ahlaki kavramlara yaptığı vurgudur. Eserlerinde sıkça kullandığı hilekar, cıvık, aptal, satılmış, namussuz, rezil, köpek, alık, maymun, aşağılık, korkak, alçaklık vb. kavramlar ve kelimeler onun, özünde meselenin nerede olduğuna ilişkin tespitini de getirmektedir. Çünkü mesele bir kez anlaşıldığında –ki bu aptal ve alık olmamayı gerektirmektedir- saflar namuslu ve namussuz olarak ayrışmaktan başka bir şey yapamaz durumdadır. Bugün pek çok eski Sosyalistin, pek çok eski İslamcının gelip çattığı nokta, yoksa kavrayışın gelişmesi ile açıklanacak bir olgu değildir. 60’ların en önemli kavramlarından olan Anti-emperyalizm ve milliyetçiliğin bugün nasıl oldu da değerden düştüğü hakkında bu kişilerin vermeleri gereken bir hesap ortada duruyorken, Marksizm’in bir fikir olmaktan öte bir ahlak olduğunu vurgulayan ve namussuz bir yoldan namuslu bir yere ulaşılamayacağını belirten Kemal Tahir’in ahlak vurgusu bir kez daha karşımızda çıkmaktadır.

3.2 Yerlilik Sorunu

Burada tekrar baştaki hikayeye dönersek, Kemal Tahir Sovyet edebiyatçıların Çin sosyalizmi ile ilgili ne düşündüğünü sorduklarında verdiği

⁵ Tahir, Kemal, Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 13. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

cevapta olduğu gibi başkalarının hastalıklarıyla ilgilenmemiştir. Kemal Tahir sürekli olarak bu toprakların özgün yapısını vurgulamış ve her hangi bir farklı ülkenin kendisine dayattığı bir doktrinin takipçisi olmayı reddetmiştir. Tıpkı Bunuel'in bir Meksikalı annenin asla yapmayacağı bir şeyi sırf kendi kişisel zevki için sahneye koyması gibi bazı çevrelerin Türkiye'ye bu ideoloji ve kavramsal çerçeve dayatmaları karşısında Kemal Tahir'de bu topraklara özgü olan hakkında savaşını sürdürmüştür. Özellikle de zihni çerçevesi periyodik darbelerin havasıyla şekillenen bir akademisyenler yoğunluğunun yaşandığı Türkiye'de bu post-modern düşüncelere rağbet oldukça fazladır. Ve geline bu noktada elbette Kemal Tahir, sahneyi terk etmiştir diyemeyiz fakat gerçek şu ki artık parlak neon ışıkları başka bir sahnenin üzerindedir. Şimdi bu sahnenin genel özelliklerinin tanımlanması gerekiyor.

4. POSTMODERNİZM

Sosyal bilimler alanında nicedir gözlenen bir hareketlilik var. Bütün dünyada yaşanan bu hareketliliğin Avrupa’da dolaşan ikinci bir hayalet olduğu söyleniyor. Bu hayalet Avrupa’da dolaşıyor ama onu korkutmuyor. Aksine yalnızca arkadan gelenleri tedirgin eden bir şey bu. Hiç sınır tanımayan her şeye meydan okuyan, bütün metodolojik uylaşmaları reddeden, her türlü hakikat iddialarını geçersiz ilan eden epistemolojik varsayımları reddeden bir hayalet. Ve bu hayalet 70’lerde edebiyat ve mimarlık ile girmiş olduğu arenada adım atılmadık yer bırakmamış durumda. Siyaset, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, halkla ilişkiler, ormancılık, sistem analizi vs. Söz konusu ve başka alanlardaki çalışmalar hesaba katıldığında ortaya çıkan durum Post-modernizm’in piyasa kurallarına uyumluluğunun maksimum düzeyde olduğudur. Özellikle de Harvey’in vurguladığı biçimde reklamcılık alanında Post-modern uygulama alanları oldukça verimli bir yekûn oluşturmaktadır.

İlk olarak Arnold Toynbee’nin “Bir Tarih incelemesi” (1933) adlı eserinde geçen Post-modernizm terimi –ki Toynbee modern dönemin I. Dünya Savaşıyla sona erdiğini bundan sonraki dönemin Post-modern dönem olduğunu ileri sürerek ilk kez Post-modern terimini kullanmıştır- 1960’ların sonları ile 1970’lerin başlarında sıklıkla kullanılmaya başlandı. 1970’lerde, terim artık güncel bir tartışmanın nesnesi durumundaydı. Fakat 70’lerden bu yana geçen bunca zaman zarfında hala Post-modernizmin özelliklerinin ne olduğu sorusu yanıtlanabilmiş bir soru değildir. Sorun Post-modernizmin daldan dala atlaması yüzünden Savran’ın deyişiyle “neredeyse

bir ruh hali izlenimi” uyandırmasından kaynaklanıyor.⁶ Ama yine de tartışılmaz olan birkaç başlıktan söz edilebilir. İlhan Tekeli bu konudaki tartışmaların başlıca üç yaklaşımda toplandığını belirtir.⁷ Bunlar geleceğe ilişkin varsayımları içeren futurology çalışmaları, kültür ve estetik sorunlar ve nihayet bilime ve bilgiye yaklaşımdaki köklü dönüşümlerdir. Bu son saydığımız tartışma özellikle eleştirilerini Aydınlanmaya doğru yöneltmiştir. Post-modernizm, Modernizm’in, Aydınlanma felsefesiyle ortaya çıkan; insanlığı içinde bulunduğu kötü durumdan ve geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlayan; toplum bilimlerinde sanayileşme ve lâikleşme gibi dönüşümlerin vasıtasıyla uğradığı ekonomik, siyasal ve toplumsal her türlü sonuca ve değişmelere karşı çıkar, insanlığın gittikçe daha iyiye doğru hareket ettiği düşüncesini eleştirir. Post-modernizm, modernliğin temel belirleyicilerinin yani akılcılığın, bürokrasinin, merkezîyetçiliğin, kimlik belirlemelerinin ve dolayısıyla modern devlet yapısının reddidir. Bireyi öne çıkararak (Rosennau, boşuna *Postmodern anarşizm* demiyor) belirsizliği, parçalılığı, kültürel çoğulculuğu savunur. Toplum içinde varolan çoklu yapının gerektirdiği çoğulculuk örgütlenmeli ve herkesin kendi isteği doğrultusunda düşünebilmeli ya da yaşayabilmelidir. Toplum içinde bir çok alternatifin devrede olması, hiçbirisinin mutlak doğru olarak gündeme gelmesine izin vermez. Fakat bunun getirmiş olduğu bir sorun vardır ki bu da bu parçalanmışlığın ve çoğulculuğun kabul edilmesi aynı zamanda bir iletişim sorununu ve iletişim kaynakları ve araçlarına hakimiyet sorununa da beraberinde getirir.⁸ Post-modernizmin modern düşüncenin rasyonellik; aklın egemenliği, mantık, evrensel doğrular, bilimsellik, sistematik düşünme, pozitivizm. sanayileşme, bilgi iddiaları,

6 Savran, Gülnur, “Postmodernizm: Yepyeni Bir Evre mi? Bir Eğilimin Mutlaklaştırılması mı?” *Değerler*, Sayı 38 s.158

7 Tekeli, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, Ankara

8 Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu*, çev: S. Savran, İstanbul, 1997 Metis Yayınları. S. 65

ulus-devlet gibi kavramlarını bir çırpıda tarihin çöp sepetine fırlatır. Yukarda belirtildiği gibi post-modernizmin ele avuca sığmaz yapısı ve tümleşik bir düşünceden yoksun oluşu, ancak onun özelliklerin tarif edebilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu noktada I. Hassan'ın yaptığı sınıflama önemlidir.⁹ Bunlardan önemli gördüğümüz birkaçını sıralayalım.

Modernizm

Romantizm/simgencilik

Amaç

Hiyerarşi

Yaratma

Bütünselleştirme

Merkezlenme

Kök

Derinlik

Anlatı

Büyük tarih

Paranoya

Belirlenmişlik

Post-modernizm

Parafizik Dadacılık

Oyun

Anarşi

Yaratmayı imha

Yapıbozum

Dağılma

Rizom

Yüzey

Anlatı karşıtı

Küçük tarih

Şizofreni

Belirsizlik

Böylesine ses getiren bir akım elbette önerdiğinin aksine kopuk eklektik bir durumun sonucu ortaya çıkmış değil. Post-modernizmin düşünsel alt yapısını belirleyen filozoflar – özellikle saldırgan ve kışkırtıcı üslubunu da devralmış olduğu Nietzsche ve Heidegger'dir. Fakat bu alt yapı, tarihsel olarak sofistlere dek

⁹ Harvey, David. 1997 s. 59

ilerletilebilir (bu da bu düşüncenin son tahlilde Grek yapısını imlemeye yeter). Fakat buna rağmen bu akımın en sert eleştiricileri yine de Alman filozoflardır. Bunun sebebini Jameson'nun aktardığı üzere “Post-modernizm, bir anlamda Avrupa merkeziliğin sonu ve Amerikan merkeziliğin ideolojisi olarak görülebilir” düşüncesinde bulmak mümkündür. Post-modernizm, askeri ve iktisadi Avrupa - merkeziliğin sonu olarak Kuzey Amerika'daki etkisi bu yüzden de kıta Avrupa'sından çok daha fazla olmuştur.

Peki bütün bunlar Marksizmden ümidi kesmiş birkaç radikalın eğlenceli bar sohbetlerinden mi ibaret. Hayır hiç de değil. Bir kere onun disiplinlerarası niteliği her alana uygulanabilir olmasına sebeptir. Rosenau bize bu konuda açıklayıcı bilgiler sunuyor. Daha önce belirtmek gerekir ki Post yapısalılık ve post modernizm büyük ölçüde kesişirler. Yine Rosenau aralarındaki farklılıkların vurgu noktasında olduğunu iletiyor. Ve daha kolay bir tasnif içinde post-modernistleri şüpheciler ve olumlayıcılar olarak ikiye ayırır.¹⁰ Öncelikli olarak post-modernistlerin yazarın ölümünü açıklamalarının sosyal alandaki karşılıkları bir kenara atılacak şeyler olmadığıdır. Her şeyi bir metin olarak algılayan ve dolayısıyla okunabileceğini söyleyen post-modernistlerin bu tezi sosyal alanda herhangi bir otorite yada sorumlu arama girişimimize ket vurmaktadır. “Varolan durumun pek çok açıklaması olabilir. Ve hepsi de geçerli olabilir.” Okura ağırlık veren bu görüş aynı zamanda belirli bir kavrayış biçimini de geçersiz ilan etmektedir.

Modernist sanatın ince işçiliğinin, biçimsel bilgiçliğinin ve estetik talep karlılığının aksine, ‘yüksek kültür’ ve ‘popüler kültür’ biçimlerini karıştıran, estetik sınırları altüst eden, sanatın alanını reklam imgelerini, televizyonun oldukça değişken

10 Rosenau, Pauline Marie, *Post-Modernizm Ve Toplum Bilimleri*, çev. Tuncay Birkan, Ark Yayınları, 1998, Ankara

mozaiklerini, soykırım sonrası nükleer çağın deneyimlerini kapsayacak denli genişleten ve her zaman tüketim kapitalizmini çoğaltarak üreten post-modernist sanat bölük pörçük ve eklektikti. Yüksek modernizmin ahlaki ciddiyetinin yerini ironi, pastiche, kinizm, ticari tutum ve kimi durumlarda dobra bir nihilizm aldı.

Post-modernizmin başat ifade biçimi olan eklektizmin ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Eklektik, bir bütün öğelerinin toplamından ibarettir. Bütünü oluşturan öğeler arasında yanyanalık ilişkisi belirleyicidir. Bu durumda her öğe bir başınalığını korur. Yanyana bulunduğu öğelerle bir anlam üretmez. Deyim yerinde ise bir başınadır. Ama bu bir başınalık tam olarak da kendisi değil bir benzeşimdir. Çünkü bu yerellik iddiasının üretim ve tüketimin bunca değişken ve hızlı gerçekleştiği bir ortamda kendi olmasını sağlayacak tarih duygusunu sağlaması mümkün değildir. Bu bütün o özgünlük yerellik imgelerinin bir müze koleksiyonu haline getirir. Çünkü tarih duygusunu elde tutmak ancak bunların romantik yeniden üretimi ile mümkün olacaktır. Ve sırf bu yüzden de tarih bir bilinç olarak yitirilir. Çünkü bu yaşanan bir şey değil bir imge haline dönüşmüştür. Bu bütünde bir diğer sorun ise doğal konumlarından ve tarih yitimlerinden dolayı bir çatışma yaşamazlar. Her şey yer değiştirebilir, her şey başkasıyla rahatlıkla değiştirilebilir. Bu şekilde aslında farklılıklar tamamıyla ortadan kalkar.

1960'lardan itibaren yaşanan gelişmelerden biri de kapitalistlerin giderek daha fazla kültürel süreçlere ve bunların ürünlerine nüfuz etmesidir. Çünkü bu tür çabucak tüketilen ayrıca fazla zaman istemeyen uğraşlar bir buzdolabını ya da bir otomobili tüketmekten daha karlı bir alan yaratmaktadır. Harvey bu durumun post-modern bir düşünme üzerindeki etkilerini sıralar.¹¹ İlki, akla gelebilecek her türlü

11 Harvey, David. 1997. s. 319

tüketim nesnesinin , modanın, ideolojilerin, değerlerin, fikirlerin gelip geçiciliğidir. Bunun insan psikolojisi üzerindeki etkisi açıktır. Bu durum hem kamusal hem de değerler sisteminin yapısını geçici bir hüviyete sokup kişiyi sorunlarla baş başa bırakır. Bir başka önemli durum ise, yeni gösterge ve imajların ortaya çıkmasıdır ki bu toplumun yeni bir şekilde örgütlenebilmesi için gereklidir. Böylelikle arzular ve zevkler manipüle edilir (çayı fincanda içersiniz mesela, yahut saat 5'te). Bunlar öylesine yoğun ve çabucak olup biter ki duysal aşırı yüklenme sonucu insanlarda psikolojik sorunlar çoğalır. İmajların başka bir sorunu ise gittikçe gelişen teknolojik olanaklar arasında kopyaların asılları kadar sahici görünmeleridir. Bunun politik ve sanatsal iki sonucu vardır. Politik olarak yaratılan imajlara uymaya hevesli ya da heves edilen imajlara uygun politikacılar oluşturulmasıdır. Sanatsal açıdan ise gittikçe yüzeyselleşen ve çoğaltılan sanat yapısıdır.

5.1. KEMAL TAHİR'İN SİYASİ DÜŞÜNCELERİNE YENİDEN

GÖZ ATMANIN GEREKLİLİĞİ

Yeni romanımla bu umutsuzluğu silmeğe, topluma güven vermeğe, ruhlara taze bir nefes üflemeğe çalışacağım.

Kemal Tahir, İsmet Bozdağ'ın **Kemal Tahir'in Sohbetleri** adlı kitabından.

“ ...

ORHAN KEMAL: Alman ilmi diye bir ilim yok.

KEMAL TAHİR: Var bak nasıl var beyim. Alman milletini izah etmeye kullanılıyor. Herif bir tek satır öğreniyor, tek bir formül öğreniyor, bunu hemen benim memleketimde nasıl tatbik ederim diye düşünüyor. İlimle ilgilenmek bu demek, yoksa biz entelektüel insan yetiştirmemiş değiliz. Bizim Avrupa çapında.

ORHAN KEMAL: Dünyanın neresinde olursa olsun (*elindeki kibrit kutusunu havaya atarak*) arzın merkezine düşer mi, ilim bu yahu.

KEMAL TAHİR: Yok yahu, alakası yok. Bizde arzın merkezine düşmez bu.

ORHAN KEMAL: Nereye düşer?

KEMAL TAHİR: Bizde başka bir yere düşer işte, la havle. Bir yere düşer bu. Berbat bir yere düşer bizde.

MAHMUT MAKAL: Arkadaş kısa keselim.

ORHAN KEMAL: Yahu bir saat oldu, vapuru kaçıracağız. (*beraber gidelim , vapuru kaçıracağız sesleri*)

KEMAL TAHİR: Her zaman vapur var korkma.”¹²

Bu alıntılar Turhan Tükel'in *Beş Romancı Tartışıyor* (1960) adıyla kitaplaştırdığı açık oturumdan yapıldı. Herkesin rahatlıkla fark edebileceği gibi burada konuşmalarda dikkati çeken Kemal Tahir'in yalnızlığıdır. “Vapuru kaçırmak istemeyen” ve Aydınlanmanın mutlak bilim inancını temsil eden Orhan Kemal ve yapacak işleri olan Mahmut Makal karşısında bu memleketin kendine özgülüğünden bahsetmeye çalışan bir Kemal Tahir. Trajik bir çaba mı dersiniz? Evet, trajik bir

aba. Fakat mevcut sorunların bugünlerde de en azından sorun olarak devam ediyor oluşu bizi bir nebze olsun  mitlendiriyor. Ama o yıllarda olduğu kadar canlı değil. Kendisiyle yapılan bir konuşmada sorulan “*Romanda eŐkıyalık sorununu iŐlemekle neyi gerçekleŐtirmek istediniz?*” sorusuna “*Orta sınıf yarı aydınları arasında yayılmak istenen bir yanlıŐı düzeltmek istedim*” diye cevap vermiŐti. Demek ki o yıllarda bir yanlıŐı düzeltebilecek ortam hâlâ mevcut. Yıllar yılları kovaladı ve Kemal Tahir’in, İnce Memed’i bu ‘*yarı aydınlarn*’ tesiriyle yazdığını söylediği YaŐar Kemal Pen Clup  yeliğinden Nobel’e aday olacak yetenekte işler becerdi. Bugün nasıl oldu da böyle bir noktaya geldik. Hiçbir eŐkıyalık olayı tarihi etkilemez demiŐti, çünkü onu hırsızlıktan ayıramazsınız. Ama bu noktada biraz yanılmış olduğu anlaŐılıyor Kemal Tahir’in. Çünkü ne zamandır süregiden ucuzluk, hırsızlık yoluyla elde edilmiş bir maldan gayrı ne olabilir. İŞte yağmalanmış, parçalanmış, dayanaklarından kopartılıp pazar yerinin ortasında satıŐa sunulmuş bir Türkiye. Üstelik bu bir k rler ve fil hikayesi de değil. Bu durumu çözebilmek için çok uzaklara gitmek de gerekmiyor. Bugün yaŐadığımız sıkıntıların pek çoğu daha önce de baŐımıza gelmiŐti. İŞte bu alıŐma Kemal Tahir’in ortaya koyduğu gibi “*emperyalizmin kendisinin deĐiŐmediĐi*” teziyle o zamanlar emperyalizme bir direniş ve hatta bir saldırı olarak gerçekleŐmiŐ bir birikimin, bugün için anlamı olup olmadığını sorgulamaya dönüktür. Bugün k reselleŐmeninŐarabıyla sarhoŐ olup kendini ulus devletin ilga edilmesine adanmış pek çok kişi, 80 öncesinde bu ülkenin nereden gelip nereye gideceği noktasında orijinal fikirler, görüşler ileri sürmüŐ bir avuç seçkin insanı görmezlikten gelecek, dahası bir edebi yapıta bir akademik eser gibi bakıp “*oktan aŐılıp geçildiği*” yolunda bir edepsizlik yapacak kadar

12 T kel, Turhan, (haz). *Beş Romancı Köy Romanı  zerinde Tartışıyor*. İstanbul, Düşün Yayınevi, 1960. s. 8-9

uzaktadırlar. Böyle bir ortamda yapılacak iş biraz daha zorlaşıyor. Çünkü, yazının başına aldığımız alıntıdan 40 yıl sonra dahi Kemal Tahir ile diyaloga girmenin ve tartışma üslubunun henüz değişmediğinin bir göstergesidir bu. Elbette bunda özellikle de sol çevrenin hâlâ Kemal Tahir’le hesabını kapatamamış olmasının büyük payı var.

Kemal Tahir’in özellikle yaşadığı dönemin en tartışmalı kişiliklerinden biri olması ilgi çekicidir. Burada ilginç olan hemen hemen bütün ses getiren tartışmaların yahut ona saldıran kişilerin çoğunun özünde akademik bir nitelik taşımasından kaynaklanmaktadır. Oysaki normalde bu kişilerin muhataplarının, örneğin ATÜT konusunda siyaset bilimci ve iktisatçılar, Osmanlı düzeni söz konusu olduğunda ise tarihçiler olması gerekirdi. Fakat tartışma o şekilde ilerlemedi. Kemal Tahir’in düşüncelerine karşı olanlar, söz konusu meselede kalem oynatmış akademisyenlerin metinlerini kendilerine muhatap seçmediler. Çoğu kez hakarete varan ithamlarla sonuçlanan tartışmalar yaşandı ve çoğu zaman da aşağıdaki örnekte, Niyazi Berkes’in bir anısında olduğu gibi –ki bu tavır günümüzde daha baskındır– görmezlikten gelinip muhatap olmaktan kaçınıldı.

“Mustafa Kemal, İngiliz ajanı olduğu bilinen bir kişi ile teması olduğunu, ona mektup bile yazdığını kendisi söylemiyor muydu? Yalnız verdiği vesikalarda bu adamla olan kendi mektuplaşmalarını gizli tutmuştu!

(.) Bir roman yazarının, edebiyatçılık adı altında bu denli asılsız, fakat ağır bir suçlama yapmaya hakkı olmadığını söylediğim zaman ondan şu yanıtı aldım: “-Ne demek Tolstoy da öyle yapmadı mı Harp ve Sulh’ta?” “-Ama”, dedim şaşkınlıkla “O Tolstoy’du.” “ Ne demek, ben ondan aşağı bir yazar mıyım?”

“Bilim adamı” diye benimle eğlenen bu edebiyat adamı karşısında daha fazla konuşamazdım. Kendini Tolstoy ayarında gören biriyle karşılaştığımı anlamamıştım. Onu bana tanıtmak megalomanisi içinde, aslını öğrenmediği tarihsel olaylar üzerinde perende atmayı edebiyatçının

hakkı sanıyordu. Megalosuna akla uygun görünecek ayrıntılar da katarak kim bilir kaç zavallıya bu iddialarını inandırmıştı.”¹³

Aslında sadece akademik tartışmaların konusu olacak meselelerde Kemal Tahir’in muhatap alınmasının onun polemiğe açık yapısının epeyce bir payı olduğu yadsınamaz. Fakat burada, asıl dikkat edilmesi gereken mesele gözden uzak tutulmakta ve Kemal Tahir’in kişiliğinde başka şeyler bertaraf edilmeye, birileri, kendilerinin “*Türkiye’nin idareci kadrolarının kendilerine sosyalist etiketi yapıştıran bir fraksiyonu*“ olduğu gerçeği örtülmeye çalışılmaktadır. Eğer tartışma akademisyenler üzerinden yapılırsa idi sorun son derece rahat çözülebilirdi. Oysa bir romancı üstelik çok popüler bir romancı muhatap alındı. Ve sonunda da onun saçmaladığını, romancının işinin bunlar olmadığını söylediler. Oysa Kemal Tahir 1940 yılında romancı olmaya karar verdiğinden beri insanlara olaylara hep bir romancı gözüyle bakmaktadır.¹⁴ O günden beri ne öğrenmişse, ne edinmişse yalnızca roman için edinmiştir. Bu noktada kendisinin de ifade ettiği üzere tarih, sosyoloji, felsefe, ekonomi konularıyla yalnızca romancı olarak ilgilenmiştir. Bütün bir ön hazırlığı bilimsel şartlar dahilinde yaptığı halde bunların sonuçlarını açıklarken edebiyatın bu kolunu kullanmaktadır. Kemal Tahir, İsmet Bozdağ ile yaptığı söyleşilerden birinde bu konuya değinir. Fark, tarihi romancı ile romancı arasındaki farktır. “Tarihi romancının mesajı yoktur, paralel kaygusu yoktur, günün sorunlarına ışık getirmek hevesi yoktur. Buna karşılık romancı konusunu tarihten seçse de günümüz olaylarına bir paralel koymuştur, sorunlarımıza bir spot ışığı düşürür.”¹⁵ Ve yine kendisinin ifade ettiği üzere varmak istediği sonuçlar hipotezleri değil konuları

13 Niyazi Berkes, *Atatürk Ve Devrimleri*, Adam Yayınları, 1982, İstanbul, s. 189-190.

14 Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 3. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.s. 57

15 Bozdağ, İsmet, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, İstanbul: Emre Yayınları, 1995 s. 81

incelemek olmaktadır. Bu noktada Kemal Tahir'in Ünsal Oskay'ın da belirttiği üzere sağda ve solda hep sürmekte olan dış odaklara tâbiyyete karşı ilk silkinen öncülerden biri olarak kabul edilmesi ve sözlerden daha çok işaret ettiği noktaların dikkatle incelenmesi –ki kendisi zaten aradığımızı bize romancının, sanatçının sezgilerinin göstereceğini ifade ediyor “Benim benimsediğim tarih romancısına şair bir sosyolog diyebilirsin.”¹⁶– gerekirken neden tartışmaların çoğunun Kemal Tahir ve kişiliği üzerine yoğunlaştığı araştırılması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkar.

Kişi Kemal Tahir üzerine yazmaya başladığında, hele onun görüşlerinin bir çetelesini çıkarmak istediğinde onu bir kolaylık beklemektedir. Çünkü, onun çabası birkaç bakımdan tasnif edilebilir bir çabadır. Öncelikle bütün yaşamı boyunca belirli bir “*büyük plan*”ın içinde kalmıştır. Bu plan başlarda 1905’ten itibaren imparatorluğun meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerini kapsar iken sonradan buna imparatorluğun kuruluş döneminin de ekledi.¹⁷ Bu planlama içinde Kemal Tahir Türkiye’nin ekonomik sosyal tarihsel durumunu inceler. Yine bu plan içinde belirli karakterlere yönelir. Türkiye’deki bütün kadroların köylülükle ilişkilerini kesmemiş oluşu dolayısı ile köylülere dikkat kesilir. Türk ordusunun ülkenin sosyo-politik durumuna etkisi nedeniyle subaylarla ilgilenir ve onları kategorize eder. Dile getirmemiz gereken bir diğer kolaylık Kemal Tahir’in Notlar’ının elimizde oluşudur. Cengiz Yazoğlu tarafından sayfalarca süren bu notlar belli konularda tasnif edilerek bize ulaştırılmıştır. Fakat bu kolaylık, ancak bir yere kadar işe yarar, çünkü Kemal Tahir tam da düşüncesine uygun bir biçimde (*değişmeyen tek şey değişmenin kendisidir*) zaman içinde düşüncelerini değiştirmiştir. Kemal Tahir’in yıllarca tuttuğu notları birbirleriyle çelişik sürüyle bilgiyi barındırır. Başlarda Osmanlı toplumunu bir

16 Bozdağ, İsmet, 1995 s.82

talan toplumu olarak sınıflar (1960 başlarında) daha sonra onun bir talan rejimi “*ajan rejim*” değil, aksine bir “*kerim devlet*” olarak, “*veren*” bir rejim olduğunu ileri sürer. Bir yerde Osmanlı Divan edebiyatında hiç nesir olmayışını Osmanlılığın gerçekle bir ilinti kuramamasına çürütülemez bir kanıt olarak yaklaşıp, başka bir yerde divan şiirine yalnızca dış görüntüsüyle yargılamayı ve onun ruhuna varamamayı eleştirir. Yine bir yerde bazı araştırmacıların Türk sanatının kaynakları olarak Mezopotamya, İran ve Yunan sanatlarını göstermesini yol gösterici olarak nitelendirirken¹⁸ başka bir yerde, Anadolu Türk Osmanlı sanatını Orta Asya Türk sanatına bağlamaya çalışan bir çabayı reddederek bizlerin bu topraklarda yeni bir büyük ve orijinal milli sanat oluşturduğumuzu ifade eder.¹⁹ Bu türde örnekler çoğaltılabilir. Fakat bu onun sürekli kaypak bir zeminde hareket ettiği düşüncesini meşru kılacak bir durum değildir. Kemal Tahir, bu ülkede aydın geçinen pek çok kişinin aksine en başta bulduğu ya da karşılaştığı düşünceye bütün ömrü boyunca körü körüne bir bağlılık göstermemiş, aksine sürekli kendisini geliştiren, deyim yerindeyse tekamül eden bir kişilik sergilemiştir. Ve zaten bunun aksine bir tavrı romantizm diyerek eleştirmiş ve haklı olarak herkesin birkaç gündelik makale ile kıyamete kadar değişmeyecek sosyalizm bilgisi olduğundan yakınmıştır.²⁰ Bu noktada zikretmek gerekir ki, onun en çok tekrarladığı kavramlardan biri olan gerçekçilik onun bu konuda ki tutumunu güzel bir şekilde örnekler. Herhangi bir araştırmacının, onun kitaplarındaki ifadelerinden sarıh bir gerçekçilik tanımına ulaşması mümkün değildir. Çünkü, her şeyden önce Kemal Tahir, bu kavramı belirli bir alanın, örneğin edebiyatın içinde değil, pek çok farklı disiplin içinde kullanır. “*Bu memleketin gerçekçi romancısı*” olduğundan yakın ve

17 Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. s. 82

18 Tahir, Kemal, a.g.e. s.280

19 Tahir, Kemal, 1989. s. 292

uzak tarihi inceleyerek bir toplumun toptan “rezil” olmasının önüne geçmeyi kendisinin ve gerçek Türk romancısının ödevi sayar ki, bu tavrı ile özellikle de 80’ler sonrasında Türkiye’de ve dünyada süregiden politiksizleştirme sürecinin de etkisi ile konuşan eleştirmenlerce romana politika katmakla suçlanmıştır. Oysa o zaten böyle bir suçlamaya peşinen cevap vermiştir. Halit Ziya’nın büyük eseri Mai ve Siyah’ı Türk insanını ve dilini şuurla aramaya çıkan bir büyük eser olarak tanımlarken hemen ardından da eksikliğini eklemekten duramıyor. Bu eksiklik romanı şart olan sosyo-politik fondur.²¹ Kemal Tahir, bu durumu bir despotluk olarak tanımlar ve bu tavrı bir sanat eserinin kendi kanunları içindeki asli unsurlarından yoksun bırakmak olarak yaftalar.

“Kemal Tahir anlatısı ne tam anlamıyla eleştirel gerçekçi, ne tam sosyalist ne de tam “millici” dir. Eleştirel gerçekçi değildir çünkü romanlarına sübjektif niyetler sızar, çoğu kez de yön verir. Sosyalist gerçekçi değildir çünkü akımın “rahle-i tedris”inden geçmiş olsa da, kimi motiflerini kullansa da arada göndermeler yapsa da , artık bu anlayışın dayandığı temel güçlere dönük değildir. “bize özgü” roman anlayışını da – çok istediği halde gerçekleştiremez, hem mimarîsiyle hem söylemiyle türün kendisi”batılı” olduğu için, hem yazarın kendisinde belli yaşantı ve kültür eksiklikleri olduğu için.”²²

Başka bir yerde Türkiye insanının tarihsel özelliği içinde kişisel gerçeklerini araştırıyor. Buradan yerliliğe doğru bir kapı açılmaktadır çünkü bunu Kemal Tahir “*Anadolu Türkiye’si insanların*” dünya edebiyatındaki kişisel yerlerini alabilmeleri için, bu roman kalabalığına Türk insanını da katmak için yapıyor.²³ Dahası bu sayede gerçekçi romanda işlediği belli tiplerden yola çıkarak ilerde toplumun karşılaşacağı bazı sıkıntıları aşma yolunda beklentileri olduğunu ifade ediyor.

20 Tahir, Kemal, 1989. s. 221

21 Tahir, Kemal, 1989. s. 71

22 Abacı Tahir, “Kemal Tahir: Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı” **Türk Romanında Kurtuluş Savaşı**, haz: Mürşit Balabanlar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2003 s.197

Bir başka yerde gerçekçiliği insanlığın gelmiş olduğu en önemli aşamalardan biri olarak belirttikten sonra, dünyanın hakkından ancak gerçekçilik ile gelinebileceğini ekliyor. Fazla ilerlemeden bu gerçekçiliğin ancak şuuraltında reflekslerde ortaya çıkması halinde gerçekçi olunabileceğini ekliyor. Bu zaten aramanın ön şartıdır. Ancak ne aradığımızı bilebilirsek aramak söz konusu olabilir. Ne aradığımızı ise bize romancının –sanatçının- sezgileri gösterecektir. Kemal Tahir, daha da ileri gider ve sonunda Türk romanının kaderinin Türk toplumunun kaderiyle içiçe olduğunu belirtir. Buradan yola çıkılarak Kemal Tahir’in bütün bu gerçekçilik çabasını aslında sadece bir zinde ruh halini, bir uyanıklık durumunu ifade etmek için kullandığı söylenebilir.²⁴ Çünkü bir dünya görüşüne şuurla bağlanmaktan öte çetin çalışmalar sonucu ulaşılabilen bir kendini değiştirme işidir. Bu değişim tam da kendini insanların, duygularının da etkisiyle eski alışkanlıklara, toplumdaki önyargılara doğru kaydırıldığı sıralarda kendini gösterir.

Kemal Tahir’in bu kendini ve başkalarını zinde kalmaya zorlayan tavrı ancak kendinin hangi özelliklere sahip olduğunun bilincine varması ile mümkündü. Çünkü “*sanatçı bugün çağının toplumsal, siyasal olayları karşısında yüzde yüz taraf tutmak zorundadır.*” Bu noktada Türk sanatçıların üç şeye muhtaç olduklarını belirtir. Kültüre, sağlam bir dünya görüşüne ve bu görüşün ışığında Türkiye’yi ve Türk insanını –Osmanlılıktan bugüne kadar kendimizce anlamağa ve tanımaya.²⁵ Bunu da sıkı bir tarih araştırmasına girerek edinmeye çalıştı. Buna bir anlamda mecburdu. Çünkü O’na göre “*Roman ancak romana sığdırılabilen büyük sosyal meseleleri, derin ekonomik psikolojik realiteleriyle, bu realitelerdeki değişimleri*

23 Tahir, Kemal, 1989. s. 81

24 Meriç, Cemil. “Kemal Tahir”. *Bu Ülke*. Haz. Mahmut Ali Meriç. İletişim Yayınları, İstanbul 1994. 248-251.

25 Tahir, Kemal, 1989, s. 51-52

anlatan bir edebiyat çeşididir. Bu yüzden sağlam dünya görüşlerine dayanan uzun hazırlıklar ister.”

Ardından Kemal Tahir’de oldukça yoğun bir tarih okumasına girişiyor. Ömer Lütfi Barkan, Paul Wittek, Adams Gibbons, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Tarık Zafer Tunaya, Cahrls Diehl, Steven Runcman, Arnold Toynbee, Mustafa Akdağ, Niyazi Berkes, Naima, Ahmet Cevdet Paşa gibi Osmanlı tarihi üzerine çalışmaları bulunan kimseleri okuyor. Bu noktada ilk olarak Osmanlı toplum düzeni ile Batının arasındaki farklılıkları incelemeye koyuluyor. Burada mutlaka değinilmesi gereken şey, elbette sosyalizm ve dolayısıyla ATÜT ve feodalizm tartışmasıdır.

Kemal Tahir, bu tartışmaya yukarıda serdettiğimiz düşünceleri dolayısı ile yani bir romancı oluşu nedeniyle ve bunun getirdiği zorunluluk yüzünden giriyor. Çünkü onun aksiyonu olan roman yazmak eylemi, onu, Türk insanlarını sosyal psikolojik gerçeklerini aramaya ve varlığından tedirgin olduğu “*bazı deyimler*” üzerine düşünmeye sevk ediyor. Nedir bu deyimler? En başta geleni “*feodalite*” deyimidir. “*Batı kalıplarının bizim meselelerimiz çözemeyeceğine*” kesinlikle inandığı “*o mutlu gün*”de “*larus*”u açıp feodalitenin anlamına bakıyor ve buradan devam ederek feodalite üzerine daha derinlikli araştırmalar yapmaya başlıyor.²⁶ Vardığı sonuç ise Türkiye’de feodalite olmadığı ve dolayısıyla da kapitalizmden söz edilemeyeceğidir. Bu yüzden Türkiye’deki düzenin bir başka açıklaması olması gerekiyordu. Bu aşamada ATÜT ile ilgileri başlıyor. Burada vurgulanması gereken Kemal Tahir’in Kurtuluş Kayalı’nın belirttiği üzere bir çevirmen yazar olmamasıdır. O, değişik düşünürleri ve metinleri yalnızca kendi düşüncelerinin –belki sezgilerinin demek daha doğru- geliştirilmesinde bir dayanak olarak kullanmaktadır.

26 Tahir, Kemal, 1992. s. 313

Çağdaşlarının aksine o –ilk metinlerinden son yazdıklarına kadar ortak olan bir noktadır bu- *“farklılığın izah tarzını formüle etmeye”* uğraşmıştır.²⁷ Hemen ardından da kendisine yöneltilen eleştiriler geliyor. Marks’ın bu teori üzerinde yeterince durmadığı türünden eleştirilere pek takılmıyor Kemal Tahir, çünkü onun istediği Marks’ın oluşturduğu bu temel dayanaklar üzerine bizim meselelerimizi anlayıp işe yarar kılmaya yardımcı bir unsur haline getirebilmektir. Oysa o güne kadar *“Türkiye’de sosyalist bilim yüzde yüz Batının elemanter kitaplarından alınma birkaç formülle yetinmiş, bunların genellemelerinin memleketin değişen gerçeklerini her zaman yeterince açıklıyor sanılmıştır”*. Fakat durum bunun tam aksinedir. Her memleketin tarihinden getirmiş olduğu özel durumlara göre amaca yakınlığı inisi yokuşu vardır. Bu nedenle tek bir yöntemi her memlekete uygulamak söz konusu değildir. Bu yüzdendir ki bir sosyalist, geçmiş gerçeklerle yaşadığı çağın gerçeklerini birlikte düşünmeli ve onları her durumda yeniden anlamlandırmak, değerlendirmek durumundadır. Aksi takdirde *“bir Türk sosyalizmi Anadolu köylüsünün toprağı batı köylüsü gibi işlemediği üstünde durmazsa aptaldır, değilse kara cahildir, değilse namussuzdur”*.²⁸ Böylelikle Türk sosyalistlerini Türkiye’nin idareci kadrolarının kendilerine sosyalist etiketi yapıştıran bir fraksiyonu olarak tanımlamaya dek götürür işi.²⁹ Ama bundan daha büyük bir sorun vardır. Türkiye’de sosyalist hareketin ATÜT’den haberdar olamaması 1920-50- arası baskılardan olduğu kadar komintern’in Türk sosyalist hareketi üzerindeki Stalinist baskısı yüzünden de olduğunu belirtir.³⁰ Böylece teorinin şuurla baskı altında bırakıldığını ve kendi

27 Kayalı, Kurtuluş. “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”. *Doğu Batı* 11 (Mayıs, Haziran, Temmuz 2000): s. 45-61.

28 Tahir, Kemal, a.g.e. s. 53

29 Tahir, Kemal, a.g.e. s. 50

30 Tahir, Kemal, a.g.e. s. 58

gerçeklerine yönelmesinin engellendiğini tespit eder. Sosyalistleri çeşitli suçlamalarla terör altında tutarak beşli şema vasıtasıyla denetim altında tutup yönetmek isteğini açıklar. Burada Kemal Tahir'in sanatçı sezgisinin nereye tırmandığını görürüz. Kemal Tahir 2000'lerin başlarında dahi henüz tehdidinin fark edilmediği küreselleşme sorununu, ta o zamandan, hem de hiç beklenmeyecek bir yerde, görünüşte kapitalizm karşıtı gibi duran sosyalizm söylemi içinde fark etmiştir. Böylelikle ilk Türk sosyalistleri de bu “bütünsel” “tekçi” yaklaşımın tuzağına düşmüşler ve Marks'ın memleketlerin işçileri birleşin sözünü bütün dünya işçileri birleşin sözleriyle değiştirmekte bir sakınca görmemişler ve böylelikle erişilmesi güç bir amaç peşinde koşarak sosyalizmin bu toplumda bir imkan olarak doğabilmesinin de önüne geçmişlerdir. Kemal Tahir nihayet, klasik beşli şemanın artık Türk halklarıyla ilinti kurmakta hiçbir fayda göstermediğinin ve ATÜT'ün anlaşılmasında ısrar eder. Türk sosyalistlerinin ATÜT'le ilgilenmemiş oluşlarını ise ;

A) Bizim toplumumuzun Batı'ya benzemez bir toplum olduğundan habersiz olmak

B) Bunu bildikleri halde Marksizmin temel eserlerindeki ATÜT meselesini görmezden gelmek ile açıklar.³¹

Her iki durumu da affedilmez bulan Kemal Tahir bunu büyük bir namussuzluk olarak değerlendirir.

Bir toplumun dertlerine çare bulabilmek için, o toplumun politik, sosyal, ekonomik özelliklerinin iyi bilinmesinin gerekli olduğunu, bu işi yapmak için de gerekli teori eksikliğini ATÜT ile giderebileceğini düşünen Kemal Tahir yapacağı bu tarihsel araştırmaya bir yerden başlamak gerektiğini, bu yerin de, Anadolu'nun

31 Tahir, Kemal, 1992. s. 156

Türkleşmesi dönemi olabileceğini ekliyor³² Notlar'ında bu tarihi de 1071 olarak alıyor. Yani Osmanlılığın tarih sahnesine çıkışından iki yüz yıl önce. Anadolu Selçukluları dönemiyle. Adams Gibbons'un eserine dayanarak Osmanlıların tarih yüzüne yeni bir ırk olarak çıktıklarını belirtiyor. Bu yeni ortaya çıkan milletin özelliklerini de şöyle tanımlıyor. *“Bu noktadan yola çıkarak Osman aşiretinde iyice Türkleşmiş bir Moğol, bir Yahudi, bir Bizanslı, Rum, bir Arap, bir Gürcü, bir Acem, bir Slav, bulunacak. Bunlar kendi milletlerinin özelliklerini hala taşımakta olacaklar.”* Böylelikle *“Osmanlılık soylu ve budunsal kökeni olmayan tamamıyla iktisadi durum ve zorunluluğun yarattığı bir birlik”* halinde vücut bulmaktadır. Ama, Osmanlıların Türk soyundan gelip gelmedikleri yalnızca batılıların ileri sürdükleri bir mesele olarak tartışılabilir. Osmanlılık öyle bir vakadır ki önce devleti kurulmuş sonra toplumu var etmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, onların *“iliklerine kadar Türkleşmiş Türk”* olduklarıdır. Bu insanlar temelde Türk'e dayanarak yüzde yüz bir Türk devleti kurmuşlar, bu devlete Türk karakteri vermişlerdir. Türklük bu topraklarda öyle bir bütünleştirici unsurdur ki Ermeni ya da Bulgar olduğu söylenen Mimar Sinan *“bütün Türklerden daha Türk, öteki Müslümanlardan daha Müslüman olduğu tartışılmayacak bir gerçek”* olarak ortadadır. Bu durum da Osmanlı sanatının orijinal olmadığını değil, aksine dünya çapında orijinal sanatlardan biri olduğunu ispatlar. Osmanlı, sanatı öyle kesin kanunlara bağlamıştır ki orada dini ve milliyeti söz konusu değildir. Bunu Kemal Tahir Osmanlı Türklerinin –Anadolu Türkleşmiş halklarının bu topraklarda başka bir Türk cinsi meydana getirdiklerini, bu cinsin gerek fizik, gerek moral bakımında orta Asya Türklüğüyle kaynak birliğinden başka hiçbir benzerlik göstermediğini vurgular.

32 Tahir, Kemal, 1992. s. 341

Devleti temsil eden grup, burada ırsen yahut budunsal bir köken itibariyle değil fonksiyonel olarak bulunmaktadır. Onlar devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen kişilerdir. Devlette herhangi bir ırksal yapılanmaya izin verilmemiştir. Bu yüzdendir ki ırksal olarak Türkler hep dışarıda tutulmuş ve aşağılanmıştır. Türk unsurlar, nihayet Çandarlı ailesi ile beraber tamamen ortadan kaldırılmıştır. İlber Ortaylı'nın deyimi ile *“evi yapan balta, evin dışına konulmuştur”*. Bu yüzdendir ki Osmanlılığın kuruluşunda hem devleti tutan Türkleşmiş Anadolu halkları (milliyet), hem de açık bir milliyetsizlik vardır. Peki bu devletin diğer özellikleri nelerdir? Öncelikle Osmanlılık temelindeki özelliğiyle olan devletçilik nedeniyle Batı feodalizmine karşı bir *“bozuk ATÜT”* –Kemal Tahir'in bir çevirmen yazar olmadığına güzel örneklerinden biri- devleti kurmuştur. Bu devletin özelliği *“kerim devlet”* oluşudur. Bu kerim devlet anlayışının özelliği ise, adaletle başlayıp adaletle bitmesidir. Bu yüzden böyle bir devletçilik kapitalizmin varoluş şartlarının inkarıdır. Osmanlı toplumu artık ürün meydana getiren ve bu artık ürünü devlete veren bir toplum olduğu için keza toplum düzenini tehlikeye sokacak aşırı birikim ve zenginleşmeleri çeşitli yollarla engellediği için -müsadere bunlardan biridir- kapitalizm bu topraklarda gelişmemiştir. Dolayısıyla doğulu insan batının geçmek zorunda kaldığı kıyıcı aşamaları yani, kölelik toprağa bağlı kölelik ve ücretli kölelik aşamalarını geçirmemiştir. Böylelikle Batı feodalitesi ile Osmanlı arasındaki fark açığa çıkıyor ki, o da sınai üretimin ve dünya ticaretinin gelişme şartlarının yalnız batı feodalitesi tarafından yaratılmış olmasıdır. Varolan devletçilik içinde gelişemeyen kapitalizm kendi gelişmesi önünde engel olarak kabul ettiği *“milli devletin”* çeşitli oyunlarla ilgasına çalışmaktadır. Kemal Tahir'in deyimiyle *Emperyalizm belli örgütleriyle her zaman her yerde çalışmaktadır. Çağa göre ad*

değiştirse de kendisi kesinlikle değişmiş değildir.” Burada kapitalizm önünde en büyük engel elbette ki Türkiye’den gelmektedir. Çünkü Türkiye yalnızca kapitalizm önünde bir engel oluşturarak değil ona bir alternatif olarak da bir tehdit içermektedir. Kemal Tahir bu noktada bir çelişmeden söz açar. Bu çelişme Osmanlının temelde doğulu bir kuruluş olduğu halde başından beri batıya yönelmiş olmasıdır. Üstelik bunu ona benzemeye çalışmak üzere değil ona daha ileri bir düzenle karşı çıkmak için yapmaktadır. Bu yüzdendir ki şark meselesi adı verilen ve Albert Sorel tarafından ortaya konmuş olan bir tespiti, Türklerin Avrupa’ya ayak basmasıyla ortaya çıkmış bu meseleyi, Kemal Tahir daha erken bir tarihten 10. Yüzyıldan başlatır ve Avrupalıların o günlerden kalan hınçlarını Türkleri Avrupa’dan atmak parolasıyla sürdürdüklerini belirtir. Gerçi bu bir aldatmacadır. Çünkü, batının sınırları büyük İskender’in varabildiği Ganj nehrinin kıyısına kadar uzanır. Bu yüzden de batılılar Türkleri Avrupa’dan atmakla duracak gibi olmadıklarını söyler. Bu tespit özellikle Sovyetlerin dağılmasıyla daha belirgin bir hal almıştır. Türkiye’nin Orta Asya’da serbest kalan cumhuriyetlere önderlik etmesi talebi aslında Türkleri *“tarihsel ödevlerinden”* uzaklaştırmak adına yapılan bir hamledir. O tarihsel görev ise *“batı soyguncularına karşı doğuyu savunma kutsal ödevidir”*. Eğer Osmanlılar bu göreve devam etse idi batılaşma çabalaması ne kendilerine ne de doğuya zarar vermezdi. Çünkü Osmanlılık doğuyu batıya karşı savunma misyonunu gerçekleştirdikçe yücelmiş aksi durumda da çöküşe sürüklenmiştir. Batılılar böyle bir sonucu –bir yükselişi- önlemek için *“Osmanlı aydınlarını tarihte hiç örneği görülmemiş bir kıyıcılıkla şaşırttılar”*. Batıya giden Osmanlı aydınlarının durumunu bir ak-zenci statüsünde görür ve uğursuz bir yaşayış içinde olduklarında dolayı da aşağılar. Oysa *“Türklük bu misyona –doğuyu savunma misyonuna- yatkındır”*. Bu

yüzden de bu ödevi yerine getirebilecektir. Çünkü Osmanlı, Asya Tipi Üretim Biçimi'nde merkezi bağımsız devletin her zaman varolduğu, yani hiçbir zaman tamamıyla sömürge olmadığı göz önünde tutulmalıdır. Üstelik halk yararına çalışan Asya tipi devletçilik kişisel mülkiyetin bir kişi elinde toplanmasını önlediği için sınıfların da oluşması imkansızdır. Böylelikle olmayan sınıfların çatışmasından söz açmak, açık kapalı yabancı örgütlerin başarmak istedikleri devleti çökertmek, toplumu dağıtıp köleleştirmek amacına bilir bilmez koşulmak anlamına gelecektir.

Kemal Tahir'e göre Türkleşmiş Anadolu insanların dünya görüşü ve dünya görüşünün zorunlu sonuçları imparatorluk yıkıldıktan yıllar sonra bile devam etmektedir. Bu yüzdendir ki batılıların düşmanlığı bu potansiyeli bir aksiyona çevirmeye yeltenenlere karşı devam edegelmektedir. Osmanlı toplumunun sadece varolması, herhangi bir eyleme girişmeden bile bir tehdit unsurudur. Kemal Tahir buna bir örnek olarak bir Amerikan gazetesinde yayınlanmış bir makaleden –18 Ağustos 1970'de Milliyet'te yayınlanmış- alıntılar yapar.

“Atatürk'ün batılılaşma hamlelerinin ardından neredeyse yarım yüzyıl geçtiği halde Türkler başlarını batıya kalplerini doğuya çevirmeye devam ediyorlar. Türkiye'de oturan pek çok batılı halen Türklerin 'Türk olmaya avdet etmekte olduklarını' söylüyorlar”

“Hükümet durumunu kuvvetlendirip gerekli reformları yapmadığı takdirde – yani Türklerin Türk olmalarını durduramadığı takdirde, vurgu Kemal Tahir'e ait- Türkiye mazideki hasta ülke rolüne avdet edebilir.”

Bu alıntılardaki tehdit gözden kaçacak gibi değildir. Bu tehdidi Kemal Tahir'in, Birinci Dünya Savaşı sonunda imparatorluğun yıkılması ardından, Türkiye'nin varolması ya da yok olması şartının ister istemez batılılaşmanın başlamasına bağlı olduğu yönündeki düşünceleri ile birlikte anlamlandırmak mümkündür. Çünkü Türkler bu direnişlerinin bedelini çok ağır ödeyebilirlerdi. İşte son dakikada Mustafa Kemal'in başkanlığında toptan batılılaşmayı kabullendikleri

için kurtuldular. Bu batılaşma son derece “despot” bir biçimde gerçekleştirildi ama sonuçta Türk milleti neye mal olursa olsun yaşamayı seçti. Bu konuyla ilgili olarak “Yol Ayrımı”nda güzel bir pasaj vardır. Roman kişilerinden Dr. Münür ile genç gazeteci Murat arasında geçen pasaj yukarıda söylenenleri destekler.

“Gazi Paşa birkaç gün sonra gene gitmiş Fethi Bey’in evine. «Bak nasıl formül buldum, önümüzdeki seçimler için» demiş. «Bir blok yapacağız! Böylece her iki partinin başına geçmiş olacağım. Her iki partinin adaylarını ben seçeceğim. Seçim tek dereceli yapılacak. Partiler kazandıkları oy kadar milletvekili çıkaracak» demiş. Fethi Bey çok sevinmiş. Gazi Paşa, «Blok fikri şimdilik gizli kalsın!» demiş. Fakat, gizli kalması gereken bu formülü üç gün sonra, Siirt Mebusu Mahmut Bey, Milliyet gazetesinde «Blok» başlıklı yazı ile açıklamaz mı?

— Evet, «Halk Partisi böyle bir fikri kabul edemez» diyordu.

—Bunun üzerine ayaklanmış bizim partinin kırkları. Asıl, kıyametleri koparan kim olsa beğenirsiniz, meslektaşlarımızdan Doktor Tefvik Rüştü.

— Ne diyor?

— «Batılilar devrimler tutmadı sanırlarsa mahvoluruz» diye yırtınıyormuş ki, kafiye zapt olmuyormuş.

— Demek Tefvik Rüştü’ye göre, bizim devrimler, bizim için değil, batılilar için mi yapılmış?”³³

Öte yandan Türkiye’de yöneticilerin onca çabalarına rağmen halkın hala bir “misyon” taşımakta ısrar etmekte -deyim yerindeyse, devletin terk ettiğine, milletin sahip çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Kemal Tahir emperyalistlerin Osmanlılığı bir kez batılaşmaya yatırdıktan sonra, memleketimizde kurdukları açık ve gizli örgütleri uzun süre padişaha ve halifeye karşı değil iktidar için çekişen çeşitli gruplara karşı kullanır görünmüş olduklarını yazar. Sebep çok açıktır. Bunu yaparken ulaşmak istedikleri amaç halife ve padişahın halka yeni bir amaç ile, bir ideal ile ulaşmasını engellemektir. Çünkü Osmanlılığa bağlanan halifeliğin önemi yalnızca bu topraklar için değil bütün doğu için kurtuluş imkanı olarak önemlidir. Keza Kemal Tahir Notlar’ında halifeliği kaldıran kanunun bu müessesenin Osmanlıları’ndan

alınması ile Büyük Türk Meclis'ine geçtiğini hatırlatır ve böylece halifeciliğin bir bakıma anayasa haklarından biri olduğunu belirterek o misyonun kaybedilmediğini de vurgular. Kemal Tahir o misyona sahip çıkmaktadır.

Kemal Tahir'in üzerinde durduğu Asyatik toplum sorunun en ilginç tespitlerinden birini üçüncü dünya ülkeleri, azgelişmişlik, yarı sömürge tartışmaları üzerinde söylemiştir. Burada Mübeccel Kıray'ın Türkiye devletini jandarma devlet olarak tanımlaması karşısında batılıların 200 yıldır yapmaya uğraştıkları bir işte, milli devletin ilgasına yardımcı olmak, milli devleti halkın gözünden düşürme gayreti olarak yorumlamıştır. Burada Kıray'ın düşüncesi, Türkiye ile batı toplumları arasında herhangi bir fark görmeyerek bütün toplumların süreç içinde aynı aşamalardan geçeceği, dolayısıyla azgelişmiş bir Türkiye'nin de aynı sıçramaları gerçekleştireceği "*martavalına*" dayanmaktadır. Oysa, Kemal Tahir'e göre fark edilen başka bir gerçek de dünyadaki eşitsizlik bir kısım ülkelerin sanayileşip diğerlerinin sanayileşememiş oluşudur. Azgelişmişlik görüşü azgelişmiş ülkelerin zaman içinde sanayileşeceklerini öngörmekte fakat durum tam tersine işlemektedir. Sanayileşmiş ülkeler kendi politikaları doğrultusunda kendilerine bağladıkları ülkelerin sanayileşmelerine izin vermemekte ve onları tarım ülkesi olarak kalmaya zorlamaktadırlar. Bunun Türkiye'de en güzel örneği Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımlardır. Bir başka önemli konu ise, Türkiye'nin aynı kategori altında değerlendirildiği azgelişmiş toplumlarla arasındaki farklardır ki en önemlisi Türkiye'nin başından beri milli devleti hiç yitirmemiş oluşudur.

Kemal Tahir, halk hareketlerinin anlamını sorgular ve buna örnek olarak da Azerbaycan halk hareketini gösterir. Bu hareketin sonuçta Amerika'nın uydusu

olmaktan başka bir sonucu olmayacağını düşünen Kemal Tahir bu hareketleri batı kalıplarıyla, batı ajanlarının dürtüklemesiyle, daha beteri vatan hainlerinin aldatmacalarıyla yürütülebileceğini belirttikten sonra Kürt hareketinin de başka bir anlamı olmayacağını söylüyor.³⁴ Ayrıca bu hareketleri değerlendirmenin bir yolu da tarihte bir devlet kurup kurmadıklarıyla ölçülmelidir. Buradan bakılınca Kürtçülüğü zorlamanın en büyük zararının yine Kürtlere dokunacağını belirtir. Çünkü bu halkların, Anadolu halklarının var ya da yok olmalarının ancak bağımsız bir milli devletin var olup olmaması ile doğrudan bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden şuurlu her an uyanık tutulmalı ve yapılacak şeyler modern dünyanın şartları düşünülüp hazırlanmalıdır. Milli devleti sarsacak her türlü iç ve dış davranışa karşı bir duruş sergilenmelidir. Çünkü bağımsız milli devlet var iken hiçbir dış sömürü alabildiğine genişleyemez. İsterse devlet yönetenlerden ajanlar bulsa bile. *“Burada devletin kerim ya da ceberut olması iç ve dış tehlikelerin savuşturulmasından sonra çekişme konusu edilebilir.”*

Yukarıda söylendiği üzere, emperyalizm öncelikle bağımsız milli devleti çökertmek durumundadır. Bunu da özerk kurumlar uydurmak vasıtasıyla gerçekleştirir. Oysa Kemal Tahir’e göre sendikalaşmaktan grev hakkına, seçme hürriyetinden parlâmento temsilciliğine, din ve vakıflara kadar emperyalizmle pençelesen hiçbir toplum devlet dışında özerk bir kurum tanıyamaz. Çünkü binlerce yıldır merkezi idarelerle yaşamış Asyatik üretim biçimini yansıtan toplumlarda devletten bağımsız toplumsal örgütler olamaz. Bu ve benzeri kurumların özerkliğini istemek demek, devletin de güçsüz düşmesini istemek ve emperyalist ajanlığı yapmaktır. Batılılaşmadan önce ve sonra din ve mezhep üstünde dünyanın en

34 Tahir, Kemal, 1992 s. 307

toleranslı memleketlerinden olan Osmanlı'dan batılıların hiç yokken tolerans istemeleri aslında istenen şeyin din ile ilintisi bulunmadığını, asıl amacın Osmanlılıkta gerçekten var olmayan kapitalist mülkiyet sisteminin aranıp istendiğini göstermektedir. Bu devletin asyatik üretim biçimlerinin merkezi devletliğinden batı biçimi sınıf devleti haline getirmek anlamına gelir ki *“böyle entelektüel fantezileri sürdürmenin doğru olup olmadığı üstünde dikkatle durulmalıdır.”* Oysa ki genellikle sol literatürde batılılaşma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist burjuva ve emperyalizm ilintilerinde batılıların davranışı ve anlayışı açısından durulmuş, Osmanlılığın buna karşı nasıl bir durum aldığı üzerine ise eğilmemişlerdir. Bütün içten ve dışarıdan gayretlere rağmen Osmanlı imparatorluğunun burjuvalaşamaması üzerinde durmamak meselelerimize hiçbir zaman gerçek bilim metotları ile ve gerçek bir yerli doktrin açısından bakılmadığını ortaya koymaktadır. Velhasıl Türkiye'de kapitalizmden söz etmek, bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Çünkü Türkiye'de görülen ve batı kapitalizminin varlığını belirttiği yüzde yüz olan bazı kuruluşlar kurumlar ekonomik ve sosyal davranışlarda bizim yerli kapitalistlerimizden değil batı kapitalizminden gelmektedir ve onun serpintisidir. Gelişmesini kendi başına ve olağan olarak başarmak gücünden yoksundur. Gene bu şartlar altında memleketimizde görülen ve kapitalist davranış olarak anlamlandırılan olaylar kuruluşlar ve hatta kişiler ancak dış görünüşleriyle kapitalizme benzetilebilir. Bunlar ya devlet kapitalizmine sıkı sıkıya bağlı kuruluşlardır ya da emperyalizm ajanlarıdır. Batılı baskı ve dalavereler ancak bizim kanunlarımıza paralel işleyebildikleri kadar etkili olabilmişlerdir. Çünkü devlet, halk ile arasına halkı işletecek bir zenginlerden kurulmuş bir baraj kurmayı umar. Asyalı toplumun zengini burjuva olamayacağı için olabileceği şey yalnızca komprador olmaktadır. Böylelikle devlet ekonomik

zorunlulukların bir kısmından kurtulur. Bu kompradorlar ise ülkeye girecek kapitalistlerin niteliğini değiştirirler ve onu tefeci kapkaççı, batakcı sermaye haline getirirler. İç düzenin getirmiş olduğu töre kalıntıları bu zenginleri uzun vadeli yatırımlardan uzak tuttuğu için dış sermaye dünya ekonomisinin dolandırıcılık saydığı karaborsa karlarına yönelmektedir. Böylelikle sermaye sömürmek üzere burada kök salamaz. Bu yüzden ki büyük memleketlerinde gerçekten kapitalist olan sermaye, bizim ülkemize girer girmez tefeci bir kimliğe bürünmek durumunda kalmıştır.

Kemal Tahir Osmanlı tarihi içerisinde hiçbir zaman “*halk hareketi*” dediğimiz türde bir sosyal patlamaya rastlanmadığını belirtir. Hatta yapılan isyanlar dahi sadece eski duruma kavuşmak için yapılmış şeylerdir.

“Kemal Tahir, kuralsız, disiplinsiz, başına-buyruk kişi ve topluluklarla ulusal kurtuluş, adalet, dostluk vb. olamayacağına inanır ve romanlarında çok sık bu konuda açık vurgulamalar yapar, örnekler gösterir. Kurtuluş Savaşı’nın önder kadrolarını retçi ve eleyici tutumları, Batıcı eğilimleri nedeniyle eleştirmekle birlikte, başıbozukluğa karşı oluşları açısından da olumlu bulduğunu sezdirir. Bu çerçevede, “eşkıya”ya yakıştırılan olumlu değerlere karşı kuşkusunu dile getirdiği *Rahmet Yolları Kesti, Yedi Çınar Yaylası*, gibi romanlarına yansıdığı gibi, *Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu* ve *Yorgun Savaşçı*’da belirleyici eksenlerden biri olur.”³⁵

Asıl hareketler sürekli olarak kadrolar tarafından yapılmıştır. Bu kadrolar bazen yanlış yapmışlar bazen de doğru işler becermişlerdir. Bütün bir toplumun kaderi bu yapılan işlerin doğruluğu ya da yanlışlığı üzerinden belirmiştir. Bu yüzden ki Türkiye Cumhuriyeti’nin asıl sahipliği oy verenlerin değil, devleti kurtarmak için her şeylerini bırakarak ölüm bahasına yola çıkanlarıdır. Bunlardan biri olan Kuvâ-yı Milliye kadrosu, içerisinde pek çok farklı unsuru barındırmasına rağmen –imparatorluğun yok olmasında pay sahibi olanlardan ordusuz kalmış

35 Abacı Tahir, 2003, s. 190

subaylara, aydınlar, öğretmenlerden başı bozuk maceracı takımına dek- tek bir hedefi olan bir kadrodur. O da “*emperyalizmin haysiyetsiz saldırısını durdurmak, güçlü ve bağımsız bir devlete kavuşmaktır*”. Bu tespit bugünde Türkiye’nin içinde bulunduğu durumdan nasıl çıkabileceğine ilişkin bir yol göstermektedir. Kurtuluş ancak bu topraklarda yaşayan her ferdin milli bir davada karar kılması ile mümkün olacaktır.

“İdeolojikman birleşmek, konkre meselelerde ayrı görüşleri olmak. Doğrusu budur. Çünkü ideolojikman anlaşma yapılamamışsa belli ve tek bir amaç yok demektir”.

Kemal Tahir’in önem verdiği meselelerden biri de yukarıda anlattığımız başıbozuklar, kuralsız ve disiplinsiz topluluklar karşısında disiplinli, kurallı bir topluluk oluşturan, ordunun durumudur. Tahir, Türk ordusunun Türkiye’de ekonomik, sosyal ve politik hayatındaki önemli yerini vurgulamış ve eserlerinde de subaylara ayrı bir yer ayırmıştır. “*Kemal Tahir’in romanlarında subaylar şu üç ana özelliği belirler.*”³⁶

- 1) Ödevlerini namuslu olarak yapmaya çalışıp politikadan uzak kalanlar ki bu tür subayları Yorgun Savaşçı (1973) adlı romanında,
- 2) Hırslı yükselmek isteyen subaylar ve
- 3) Komitacı, kullanılan subaylar ki bu son ikisini de Kurt Kanunu (1975) adlı romanında işlemiştir.

Kemal Tahir’e göre bizi batılaşmaya zorlayan batılilar bir yanda içimizdeki dinamizmi öğrenmeye çalışırken öte yandan başka bir namussuzluk yaparak batılılara teslim olduğumuz dönemlerde gerek orduda gerek ekonomik ve sosyal alanlarda yaptıkları derin incelemelerden bizi haberdar etmemişlerdir. Kemal Tahir Türk ordusuna bugün bir ordudan kimsenin beklemediği şeyler ister. Ona göre vatansever Türk ordusunun bugünkü gerçek ödevi Türkiye’yi NATO, CENTO çizgisinde tutmak değil, tarihsel gelişmemize uygun bir halkçı sosyalist doktrin

aramaktır. “Bir ordu memlekete kaç mal olur kendisine harcanan bu paraları millete karşı ne zaman nasıl öder?” diye sorar. Ve eğer bir ordu en az 40 yıl savaşa girmek fırsatı bulamamışsa ve silahların değişmesi yüzünden de memleketi koruyamayacağı anlaşılmışsa millete karşı sosyal ödevler yüklenmesi gerektiğini söyler. Çünkü ordu geri kalmış memleketlerde biricik ve köklü organizasyondur ve memleketi saran sorunlarla uğraşmalıdır. Bu açıdan ordunun siyaset dışı bırakılmasının vatan severlikle bağdaşır bir yanı yoktur.

“*Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında yer alan kişilik çatışmalarını anlatan bölümleri, hatta eylemli çatışma bölümlerini, genellikle kendilerine güvenilmez “başibozuk” takımına karşı, ülkeyi ve onun geleneğe dayalı düzenini ayakta tutmak isteyen sivil-asker güçlerin reflekslerinin anlatımı oluşturur. Kâmil Bey ile Nedime Hanım arasındaki bir sohbette, genç kadın, meşrutiyette özgürlüğü getiren Hareket Ordusu’nun ve ittihatçıların dönüp despotlara teslim (ve damat) oluşlarının geçmişte kaldığını vurgular. “*Bunu İhsanla konuştuk, ‘Merak etme’ dedi, ‘Bu sefer iş başka! Hürriyeti Hareket Ordusu getirmişti. Yani padişah ordusunun bir parçası. Şimdi Anadolu’da ordu yok. Millet, yani başibozuklar çarpışıyor, ileride ordu kurulursa, bu padişah ordusunun bir parçası değil, milletin kendi ordusu olacak.’*” Görüldüğü gibi, “başibozukluk” sadece ordulaşma ile ortadan kalkması gereken geçici bir durum olarak kabul edilebilir görülmektedir.”³⁷

Keza tarih boyunca Osmanlı devletini oluşturan üçlü yapının unsurları – padişah, ordu, ulema (bürokratlar)- arasındaki ilişkiye dikkat edildiğinde, bunların çok az beraber hareket ettikleri, diğer zamanlar hep birbirlerine karşı temkinli durdukları görülmüştür. O kadar ki iktidardakiler savaşa ancak yeniçeriye sebepleri uzun uzadıya anlatıldıktan hatta nasıl sürdürüleceği ona danışıldıktan sonra açılabilirdi. Bazen yeniçeriler düşman karşısındayken apansız vazgeçebiliyordu. Kemal Tahir’e göre ordunun yapısındaki kırılma, yeniçeri ordusunun yok edilmesiyle başlamıştır. Ve yeni ordunun batı ölçüleriyle yoktan var edilmesi bu çok önemli devlet dayanağı

36 Tahir, Kemal, 1989. s. 61

kurumun gelenekten yoksun olarak gelişmesini zorunlu kılmış ve ordu serseri ve çapulcularla dolmuştur. Üstelik yeniçeri ordusunun kırılması, temel isteklerin, birikimlerin bir sonucu olarak değil, yalnızca düşmanlara memleketi açmayı kolaylaştırmak için dolayı, ordunun kuruluşundan beri karakteri olan yarı asker yarı tüccar üretici tipi cumhuriyet ordusuna da aktarılmıştır. 1960'tan sonra ordu pazarlarıyla ve dışarıdan eşya getirilerek başlayan bu esnafılık durumu giderek emekli subayların çeşitli üretim kuruluşlarının başına getirilmesiyle devam etmiştir. Vakıflaşmalar suretiyle artmıştır. 2000'li yıllarda ise Türkiye'nin en büyük şirketlerinden biri haline gelmiştir. Fakat Yeniçeri ordusunun katledilmesi, dolayısı ile milli bir ordunun tasfiyesi yeni kurulan modern ordunun da içinde yabancı ajanların etkisinin de artmasına yol açmıştır.

Bütün bu serdettiğimiz düşünceler elbette ki Kemal Tahir düşüncesinin bütününe temsil etmiyor fakat, bugün için tıpkı 1960'larda olduğu gibi kapitalizm ve onun ayağı küreselleşme önündeki en ciddi karşı duruşları oluşturuyor. Bugün, bu düşüncenin tezahürleri, çok yönlü bir saldırı altındadır. Bu saldırının bir ayağını da özellikle Kemal Tahir söz konusu olduğunda tıpkı bu yazının (Bölümün denmeli) başına alıntılanan “*söyleşi*”de(!) olduğu gibi “*görmezlikten gelmek*” oluşturuyor. Bir diyaloga girildiğinde ise bu ya onun düşüncesinin bağlamından koparılıp başka bir mecra ya yönlendirilmesi ya da şu an popüler olan “olumsuz” nitelermelerin altında yorumlanması ile gerçekleşiyor. Bu bile bizi, Kemal Tahir'in eserlerinin gücü konusunda bir fikir sahibi kılar. Çünkü o romanında herhangi bir tarih dönemini anlatmıyor; bir toplumun o çağdan bu çağa yansıyan dinamiğini belirtmeye uğraşıyor. Görmezlikten gelinen şey işte bu dinamizmdir.

5.2. Kemal Tahir, Milli Kimlik, Türklük

Kemal Tahir'in Osmanlı toplumu ile ilgilenmesinin en önemli gerekçelerinden biri toplumsal yapıdaki farklılıkların, benzeşmelerin, olguların sonraki dönemlerde etkilerini sürdüreceğine olan inancıdır. "... Ona göre Cumhuriyet döneminde görülen yapısal farkların Osmanlı döneminden kaynaklanan nedenleri vardır."³⁸ Bu yüzdendir ki onun bir sanatçı duyarlılığı ile kavradığı bağlantıların bugün Türkiye için önemi tartışılmazdır. Günlük siyasetten hiç hoşlanmayan Kemal Tahir, sürekli olarak da daha toplu bir Türkiye ve dünya fotoğrafı ile ilgilenmiştir. Baykan Sezer'in yerinde bir tespitiyle Kemal Tahir bize sorunların gerçek boyutlarıyla ve evrensel düzeyde, toplumlar arası ilişkiler düzeyinde ele alınması gerektiğini anımsatmıştır.³⁹ Bu yüzden O, basit bir sol-sağ diyalektiğinin çok daha üzerinde bir tanımın içine girmelidir. *"Zaten Kemal'i de, siyasi bir doktrine hapsetmek yanlış. Sağ ve sol tasnifi o büyük ve coşkun yaratıcı için değil "ulema-i rusum"umuzun mumyalaşmış kafaları için geçerli."*⁴⁰

Notlarında daha açık bir şekilde gözlenen bu tavır, tarihi dönemleri merkeze alan romanlarında da gözlemlenebilir. Birkaç katmanın iç içe geçmesiyle oluşmuş romanlarında "dış kabukta dünyada olup bitenler, özellikle dönemin İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya gibi küresel aktörlerin genel niyetleri ve Türkiye'ye dönük özel niyetleri yer alır."⁴¹ Biz bütün bu niyetleri roman içindeki "gün görmüş" kahramanların diyalogları ile öğreniriz.

".... Sonra Alman politikasına dönünce gök tepemize yıkıldı. Gerisi bir kaygan yokuşta, uçuruma doğru yuvarlanmaktan başka bir şey değil. En güvendiğimiz dayanak İslâmlık, karşımıza çıktı. Getirdiğimiz

38 Kayalı, Kurtuluş. a.g.m. **Doğu Batı 11**, s. 45-61.

39 Sezer, Baykan. "Doğu Batı Çatışması Ve Marxisme". **Türkiye Günlüğü** 15 (Yaz 1991): 10-16.

40 Meriç, Cemil. 1994. 248-251.

41 Abacı Tahir., 2003 s. 182

hürriyetten biz sürekli olarak zarar görürken, ayrılık isteyenler faydalanıyorlardı. Gittikçe daha akılsız, daha kıyıcı olmamız bundandır. Bir Anadolu Türkü kalmıştı yanımızda. Onun da ne halde olduğunu görüyorduk, imparatorluğa yeni bir dayanak lâzımdı. Almanlar tam bu sırada Turancılık masalını dayadılar. Biz de bu masala, denize düşenin usturaya sarıldığı gibi sarıldık. Türk’e doğru atılmaktan başka çıkar yol kalmamıştı önümüzde. Oradaki Türklerin Anadolu Türküne hiç benzediğini anladığımız zaman da iş işten geçmişti. -Alt dudağını ısırarak gülümsedi-: Sarıkamış yolunu sökebilseydik. Umduğumuz gibi, Kafkasya dağlarında çiçekler açsaydı, düşman önümüzden kaçsaydı bile biz, 95 bin kişi ile Turan’a ulaşamazdık. Ulaşabilseydik, elimizde tutamazdık. Tutabileydik Almanlardan kurtaramazdık. Baku önünde vuruşuyorduk heriflerle az kalsın! «Senin-benim» diye. Savaşı çoktan kaybetmişken.”⁴²

Fakat bugüne dek Kemal Tahir dendiğinde gösterilen tavır nedir? Kemal Tahir’den söz açan nispeten tarafsız yada olumlu görüş bildiren metinler onun doğu ile batı arasında bir konuma, Ara’f’a yerleştirirler. Aslında Türk entelektüel hayatında, bazı kişilere karşı böylesine bir tavır alış, çok partili dönemi takiben Türkiye’de solda ve sağda süre giden kutuplaşmanın –en hafif deyimle gereksiz olduğunu, düşünceleriyle ortaya koyabilen kişilerin başına gelmektedir. Her bir taraf, söz konusu kişinin kendisini konumlandığı yere ait olmadığını ispata yönelik bir tutum içindedir. Aksi halde orada bulunmanın bir meşruiyeti kalmayacaktır. Kanımızca böyle bir tavır gerçekten de –genelde bu tür metinlerde araf’a konulan- örneğin Cemil Meriç için iddia edilebilir. O hayatında böyle bir ayrımı gözetmiş dahası bunun üzerinden yazmıştır. Yine Said Halim Paşa gibi bir Osmanlı aydını da böyle bir tasnife uygun düşebilir. Tartışmasının merkezi batı ve batılılaşma olan bir İslamcı aydın olarak bu konuda epeyce malzeme sunabilir⁴³. Oysa söz konusu kimse Kemal Tahir olduğunda ne romanlarında ne de notlarında olsun sanılanın aksine belirgin bir doğu vurgusuna rastlayamazsınız. Bu nokta bizce Kemal Tahir’in

42 Kemal Tahir. 1997. s. 125

43 Kayalı, Kurtuluş “Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri” İletişim. İstanbul. 2001 s. 32

yaşadığı dönemde olumsuzlanarak, şimdi kısmen olumlanarak yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Çünkü Türk tarihinin ve toplumunun kendine özgü olduğuna ilişkin tezi onu salt bir Doğu savunucusu olmak kimliğinden ayırmaktadır. Burada söz konusu olan daha çok var olan “batılı”, “kapitalist”, “öteki”nden bir sıyrılış, bir konumlanıştır. Bu noktadan ise gittikçe çetrefilleşen, karmaşık bir Türk kimliğine geçer⁴⁴. Ancak buraya geçtiğindedir ki, bu kimliği Doğu’dan da tamamıyla ayırır. “Sol Bölünmeler Üzerine Konuşma”da belirttiği üzere Doğu’da –Çin’de, Rusya’da olan biten onu ilgilendirmez.

“Dergilerimize bakın, Küba’da şöyle olmuş da, bilmem Guavera böyle yapmış da, öteki bilmem ne etmiş de, Cezayir’de bilmem ne olmuş, falan yazılıdır. Çünkü daha çok onlarla ilgileniyoruz, ondan kendimizle ilgili değiliz”

Bu noktada Kemal Tahir düşüncesi için kesinlikle söylenebilir olan şey, Türklerin anti-batı’yı temsil ettiğidir. Yukarıda zikrettiğimiz üzere bu anti-batı’nın karşısında, Doğu değil nev-i şahsına münhasır bir “Türklük” bulunur. Ve Kemal Tahir’e göre bu Türklüğün asli unsuru ‘anti-batı olan bütün güçlere öncülük etmektir. Bu özelliğini uzun zaman muhafaza etmiş olan Türkler bu güçlerini ve anti-batı olmak sıfatlarını yitirince tarihteki önemli yerlerini de hemen yitirmişlerdir.⁴⁵

Burada sırası gelen, gelmesi gereken soru şudur. Peki bu Türklük nasıl bir şeydir? Şunu öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Kemal Tahir’in metinlerinde, özellikle de Notlar’ında bu konuda bir bütünlük gözleyemeyiz. Kemal Tahir’in ölümünden sonra yayımlanmış olan *Notlar* (1989-1993), onun pek çok konu hakkındaki düşüncelerini bulabileceğimiz bir kaynak olarak çok önemlidir ve fakat çoğu düşüncesinin ne zaman yazıldığının belirsiz oluşu ve çoğunun da bir bütünlükten

44 Köksal, Duygu. “Cemil Meriç Ve Kemal Tahir’de ‘Sahnenin Dışındakiler’”. *Defter* 125 (Sonbahar 1995): 118-125.

yoksun olması nedeniyle sıkıntılı metinlerdir. Bütün bu görece karmaşıklık içinde biz, Halit Refiğ'in Kemal Tahir romanlarını sınıfladığı yazısına istinaden, Kemal Tahir'in III. dönemindeki yapıtları ve buna denk düşen Notlar'ı dikkate alacağız.⁴⁶ Bu romanlar *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961), *Yorgun Savaşçı* (1965), *Kurt Kanunu* (1969), *Yol Ayrımı* (1971)'dır. Bu romanlarında Kemal Tahir Osmanlı devletinin yıkılışından Cumhuriyetin kuruluşu ve Serbest Fırka olayına dek Türk tarihinin bir yorumunu yapar. Burada yapmaya çalışacağımız şey asla bir roman yazarının yapıtlarının "roman"a uygunluklarını tartışmak değil. Zaten bu konu daha çok, bizim burada tartışmaya açmak istediğimiz sorunların kapatılmasına yarayan bir öge olarak kullanılmaktadır. İşte, Kemal Tahir'e yönelik hemen bütün karşı eleştiriler bu yöndedir. Bu eleştiriler onun ne olduğundan daha çok ne olmadığına vurgu yaparlar: İşlek kalemile okuma alışkanlığı kazandırdığı bizlere günümüzün hafifleyen okuyucusuna seslenen, roman çizgisinin dışında bir yapıt, dolayısıyla da ATÜT tartışmalarının dışında tutulması gereken bir yapıt vermiştir.⁴⁷ Kemal Tahir'i sağ rahatça kendine eklemleyebilir, solda da en kabul edilebilir yorumu sosyal demokraside mümkündür. Kerim Devlet buluşuyla birlikte fiilen sağa geçmiştir.⁴⁸ Bir gerici, bir Mustafa Kemal hayranı, bir Osmanlı hayranı, bir İttihat ve Terakki hayranı bir yarı aydın yarı cahildir.⁴⁹ Bilimsel sosyalizmi bir türlü anlayamamıştır. Bilinen tarihi gerçekleri çarpıtmış, klasik anlamda bir çeşit ruh hastasıdır. Bu liste daha da uzatılabilir ve Kemal Tahir'in halinden memnun Türk

45 Tahir, Kemal. *Notlar/Osmanlılık/Bizans*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 10. Bağlam Yayınları İstanbul: 1992

46 Refiğ, Halit. *Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000. s. 19

47 Oskay, Ünsal. "Kemal Tahir Ve Diğer Attüt Bakış Açılı Yazarların Geriye Yönmeci Olmayışları Üzerine". *Türkiye Günlüğü* 11 (Yaz 1990):20-25.

48 Belge, Murat. "Kemal Tahir Ve Tarık Buğra'da Osmanlı Devletinin Kuruluşu". *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998 s. 191-193

entelektüel hayatı üzerindeki rahatsız edici etkisinin bir yansıması olarak okunabilir. Baykan Sezer'in söylediği gibi “Kemal Tahir’in saptamaları ve uyarıları göz önüne alınmadan Türkiye’nin özelliklerini ve sorunlarını anlamanın olanağı yoktur.”⁵⁰ Elbette bu “kolaya kaçmakla” elde edilebilen bir şey değildir.

49 Küçük, Yalçın. Bilim Ve Edebiyat. “Ahir Zaman Peygamberi Ebu Cehil Kemal Tahir”. İstanbul: Tekin Yayınları, 1985. 222-258.

50 Sezer, Baykan. “Kemal Tahir Üzerine”. **Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına**. Haz: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılcıma Yayıncılık. Eylül 2003 s. 22

6.1. TÜRK KİMLİĞİ

Kemal Tahir'in bu tartışmalara başladığı ilk zamanlar ile –ki Selahattin Hilav'ın şahitliğine dayanarak söyleyebiliriz⁵¹, sistemli olarak 1961-62 yıllarında başlıyor- daha sonraki yazdıkları ile çelişki teşkil eden notlar vardır. Kemal Tahir'deki bu kırılma 1965 yılında *Yorgun Savaşçı*'nın yayımlanması ile başlamıştır. İlk yazdığı metinlerde Türklük'ten kastı, etnik bir gruba yapılan bir göndermedir. Bu yüzden Kemal Tahir'in bu dönem yazılarında bolca Osmanlı- Anadolu Türklüğü çelişkisi üzerine notlar vardır. Kemal Tahir'in Notlar'ında zikrettiği Osmanlı- Anadolu Türklüğü çelişkisi –ki bu çelişkiden yoğun olarak 60'ların ilk yarısında bahsediyor-, muhtemelen onun Osmanlı tarihi üzerine okumuş olduğu ilk metinlerden biri olan Herbert Adam Gibbons'un “Osmanlı Devletinin Kuruluşu” adlı kitabından etkilenmiş görünmektedir. Bu yüzden de Herbert Adam Gibbons'un düştüğü anlaşılmaz hataya o da düşer. Reislerinin adıyla anılan yeni bir ırktan, Osmanlı ırkından bahseden Gibbons, bu ırkın başlangıcından beri saf bir Türk ırkı değil doğduğu yerde mevcut unsurların kaynaşmasından teşekkül eden karışık ve yeni bir ırk olduğunu iddia etmiştir. Dahası bu yeni ırkı, müşrik Türkler ve Hristiyan Rumların İslam dinine girmek suretiyle oluşturduğunu söylemektedir.⁵² Burada Gibbons'ın yaptığı hata Türk ve Osmanlı kavramlarını birbirinden farklı iki kavim ya da ırk olarak almış olmasıdır. Burada Fuad Köprülü'nün söyledikleri dikkate değer;

“Müellif bundan başka ırk tabirini de daima kavim ile karıştırarak büyük bir vuzuhsuzluğa sebebiyet veriyor. Halbuki tarihi bir realite olarak

51 Hilav, Selahattin. “Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak”. *Edebiyat Yazıları*. 83-93.

52 Köprülü, M.F. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1981 s. 4

bir Osmanlı devleti olmakla beraber hiçbir zaman bir Osmanlı ırkı hatta bir Osmanlı kavmi olmamıştır.

Gibbons Türk ve Osmanlı medlûllerinin birbirlerinden tamamıyla ayrı karakterlere malik iki ırkın ya da kavmin adı olduğunu ispat için -çünkü bu onun esas tezlerinden birini teşkil ediyor- Osmanlı kaynaklarından deliller getirmeye kalkışmışsa da bütün bunlar bir yanlış anlamadan başka bir şey değildir. Etnik değil sadece politik bir tanım olan Osmanlı kelimesi eski vaka'a-nüvislerde daima "devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen hakim ve müdir sınıf" manasını ifade eder."⁵³

Yine bu konu ile ilgili olarak Kemal Tahir'in Anadolu Türklüğünün Osmanlı İmparatorluğu içinde gerek nüfus bakımından gerekse de İmparatorluk içindeki yeri ve zenginlikten aldığı pay bakımından en çok ezilen "azınlık" olarak tanımlaması ilginçtir.⁵⁴

Kuruluşunun ilk 120 yılında, Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türklüğüne sırtını çevirdiğini söylediğinde dillendirmiş olduğu şey Gibbons'ın tezleridir. Oysa "bütün bu muhakemeler silsilesi, tarihi realiteye hiç uygun olamayan bir fanteziden" ibarettir.⁵⁵

"Osmanlı devletinin 14. asırda, hatta 15. asrın ilk yarısında şöhret kazanan büyük adamları arasında mesela Köse Mihal ailesi gibi Hristiyan dönmeleri çok azdır; Selçuk ve İlkhani ananeleri üzerine kurulmuş olan bürokrasi temamiyle Türk unsurundan mürekkep olduğu gibi, idare ve ordunun başındakilerde umumiyetle Türklerdir. Devleti idare eden bu yüksek Türk aristokrasisinin nüfuz ve ehemmiyetlerinin düşürülmesi ve onların yerine "devşirme çocukları'nın iş başına geçmesi, daha ziyade 15. asrın ikinci yarısında başlayan bir hadisedir."⁵⁶

İşte Kemal Tahir de bir müddet bu yanlışla iştirak ediyor ve bu tez üzerinden çeşitli yorumlarda bulunuyor. İşte bunlardan biri de Çandarlı Halil Paşa'nın hainlikle

53 Köprülü, M.F., a.g.e. s.5

54 Tahir, Kemal, *Osmanlılık / Bizans*, 1992. s. 55

55 Köprülü, M.F., 1981. s.5

56 Köprülü, M.F., 1981. s. 11

suçlanıp idam edilmesi olayı ile ilgilidir.⁵⁷ Burada rüşvet olayında adının geçmesini Kemal Tahir onun devlet adamlığı ile yorumlarken (*muhtemelen 1960'ların başları*), 1969 yılının sonlarına doğru İsmet Bozdağ ile yaptığı sohbette bu fikrinden tamamen zıt bir düşünceyi savunacaktır.⁵⁸ Bu konuşmada onun daha önceleri notlarında yazmış olduğu devşirmelere ilişkin düşüncelerinin bir kısmının da tekzibini buluruz. Konuşmaya sebep olan, Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji asistanı bir gencin araştırma belgelerinden birkaçını yayınlaması ve Kemal Tahir'in bu belgelerden birine sahip olmasıdır. Söz konusu belge, Osmanlı sarayı mutfağında çalışan bir casusun Macar kralına yazdığı bir mektuptur ve mektupta Osmanlı sarayında dolaşan bir dedikodudan bahsetmektedir. Dedikodu Padişah ikinci Murat'ın Şemsaddin Hoca Efendi'ye danışarak beylerin ve paşaların ellerindeki mallara el koymayı planlaması ve bu planın beyler ve paşalar tarafından duyulması üzerine tahtı on yaşındaki Mehmet'e bırakıp Manisa'ya gitmesinden bahsetmektedir. Fakat bu sırada bir aksilik olur, Jan Hunyad bir ordu hazırlamaya başlar. Sorumluluğu almak istemeyen Çandarlı padişahı geri çağırır. Sonra Kemal Tahir'in yorumu, kavrayışının gücüne iyi bir örnektir;

“Bazı tarihçiler Fatih'in yetişkin Türk adamları varken bir çok önemli mevkileri Enderundan gelen devşirmelere vermesini şiddetle eleştirirler. İlk bakışta hakları varmış gibi görünür. Ama bugün, padişahın iktidar sistemini uygulama yoluna girdiği düşünülecek olursa can güvenliği için devletin devşirmeler elinde olmasına başka çıkar yol düşünülemez. Hem o güne kadar devlete hizmet eden yerli takımın elinden malını mülkünü alacaksın, hem de canını bunlara emniyet edeceksin!. bunun akla aykırı olduğu bugün iyice görülüyor. Bununla beraber fatih, zaman zaman yerli sadrazamlar, zaman zaman devşirme sadrazamlar kullanmak ve bir denge kurmak yolunu da ihmal etmemiştir. fakat bugün şüpheli görünen ölümü karşısında, son sadrazamının Karamani Mehmet Paşa olduğunu dikkatle değerlendirmemiz gerekiyor.”⁵⁹

57 Tahir, Kemal, *Osmanlılık / Bizans*, 1992

58 Bozdağ, İsmet. 1995 s. 128

59 Bozdağ, İsmet. 1995 s. 142

İşte Kemal Tahir bu Osmanlı-Anadolu Türklüğü çelişkisi düşüncesinde daha fazla ısrar etmeyecek ve bu düşüncelerini tekzip edecektir.

“Genellikle Osmanlılığı reddedip bazı zaferleri Türklere mal etmek, bu zaferleri Türklere bugünün Türkiye’si tarihine mal etmek için bazı Osmanlı sultanlarını ve devşirmelerini kabul etmek aklın alacağı maskaralık, akıllının tutacağı yol değildir.

Bu iş bizde, o kadar rezil hale gelmiştir ki biz, insanların gözüne bakarak Viyana’ya kadar gidenin kahraman Türkler, orada bozulanların alçak Osmanlılar olduklarını söyleyecek kadar utanmazlığa vurmuşuz.”⁶⁰

diyecektir.

Yukarıdaki Osmanlılık tartışmasına geri dönecek olursak “Osmanlılık” bütün Müslüman ülkelerde olduğu gibi bir hanedan unvanı olarak kullanılmakta idi ve yöneten sınıf için kullanılmıştır. Oysa bir kimlik olarak Osmanlılık, son yüzyılda ortaya çıkmış olan bir kurumdur.⁶¹ Bu son yüzyılın öncesinde kimlik tanımlamalarında bu isme rastlanmaz. Bu hal 19. yy’a kadar böyle sürdü ancak bu tarihten itibaren tebaa için de bir kimlik olarak kullanılmaya başlandı. Bu Avrupa’nın uluslaşma sürecine verilen bir tepkidir ve dolayısıyla da Osmanlı modernleşmesinin bir görünümüdür. Bu kavram belirgin bir tarih şuuruna dayanan bir ulusçuluk değil, pragmatik ve belli bir coğrafyada geleneklere dayanan bir yurtseverlik ideolojisidir. “Türkiye gibi universal İmparatorlukta İslam ve Osmanlılık geçerli ideolojilerdi. Mesela Osmanlı Hristiyanları 19. y.y’dan sonra milliyetçiliğe karşı koymuş bir kısmı ise samimi olarak Osmanlılığı benimsemiştir.”⁶² Türklük ise, yukarıda Kemal Tahir tarafından kısmen dillendirilmiş olan sebepler yüzünden, İmparatorluk tarihi boyunca geciktirilmiş bir kimliktir. Burada amaçlanan şey Ernest Gellner’in belirttiği

60 Tahir, Kemal, 1992

61 Ortaylı, İlber “Osmanlı Kimliği” *Cogito* No: 19, 1999

üzere merkezi devletin varlığı için en çok tehdit içeren şeyin, yani yönetici yahut ruhban sınıfının belli akraba gruplarıyla bir ilişki içine girmesi ve bu ilişkiyi sürdürmesinin önüne geçilmesidir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi için uygulanan başlıca strateji ise bir tür ‘hadımlaştırma’dır⁶³. Bu tür toplumlarda (tarım toplumlarında) hakim tavır kültürel bir bütünleştirmeye doğru değil ve fakat kültürel bir farklılığa doğrudur. Bu şekilde bir yapılanma aralarındaki sürtüşmeyi azaltan bir unsurdur. Türk kimliği ancak İmparatorluğun çöküşü sırasında “Osmanlı” kimliğinin de oluşmasına katkıda bulunan bir kozmopolit “Osmanlı” eliti tarafından kullanılmaya başlandı. Buraya kadar devlet dairelerinde orduda Türkçe konuşulmasına, bir Türk devleti olmasına, bütün kayıtlarının Türkçe tutulmasına rağmen Osmanlı devletinde bir kimlik bilinci olarak Türklük söz konusu olmamıştır. Bu bilinç özellikle de 93 harbi ve Balkan savaşları sonrasında, *“Türklerden başka herkesin İmparatorluktan kopmak istemesi sonucu oluşan tarihi müesseseler ve olaylar yoluyla edinilmiş bir kimliktir. Bu toplumun içinde doğarak Türk olmuş olduk bunu da benimsiyoruz.”*⁶⁴

Benzer bir düşüncüyü Kemal Tahir şöyle dile getirir.

“... En güvendiğimiz dayanak İslâmlık, karşımıza çıktı. Getirdiğimiz hürriyetten biz sürekli olarak zarar görürken, ayrılık isteyenler faydalanıyorlardı. Gittikçe daha akılsız, daha kıyıcı olmamız bundandır. Bir Anadolu Türkü kalmıştı yanımızda.. Onun da ne halde olduğunu görüyorduk, imparatorluğa yeni bir dayanak lâzımdı. Almanlar tam bu sırada Turancılık masalını dayadılar. Biz de bu masala, denize düşenin usturaya sarıldığı gibi sarıldık. Türke doğru atılmaktan başka çıkar yol kalmamıştı önümüzde.. Oradaki Türklerin Anadolu Türküne hiç benzemediğini anladığımız zaman da iş işten geçmişti.”⁶⁵

62 Ortaylı, İlber. “Millet Kimliği Üzerine”. *Türkiye Günlüğü*, 50 (Mart – Nisan 1998): 5-8

63 Gellner, Ernest. *Uluslar Ve Ulusçuluk* İnsan Yayınları. İstanbul. 1992. s. 41

64 Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu Tarihte Üçüncü Roma’dır, Bir Dördüncüsü De Yoktur”. *Türkiye Günlüğü*, 11 (Yaz 1990): 26-29.

65 Tahir, Kemal, *Yorgun Savaşçı*. Ankara: Tekin Yayınları, 1997. 125

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, buradaki Türk kimliğinin etnik bir grubu temsil etmediğidir. Örneğin, 19. y.y. başlarında Tunus'ta yönetici tabaka Türkçe bilmediği ve karışık bir soya sahip olduğu halde kendini Türk olarak tanımlıyordu.⁶⁶ “Girit adasının Müslüman Hellence konuşan halkı Türk diye katliama uğramıştır.”

Bu konuyu, Kemal Tahir'in Türklük düşüncesini, son dönem etnik tartışmaların dışında değerlendirebilmek ve alışık olunduğu üzere moda terimlerin yarattığı bulanıklığa takılmadan daha iyi anlayabilmek için iki şeyin dikkate alınması ve vuzuha kavuşturulması gerekir. Çünkü Türkiye'de yaşanan milliyetçilik klasik şemalar ile izah edilemeyecek denli karmaşık ve mahiyeti sürekli değişen bir olgudur. Bu iki şeyden ilki, Osmanlı'da, özellikle de Fatih ile beraber şekillenmeye başlamış olan millet sistemi ve bunun zaman içinde dönüşümü. Bir diğeri ise Avrupa'da özellikle de sanayi devrimi ile ortaya çıkan ulusçuluk akımları. Burada söyleyeceklerimiz temelde şu öngörülerini içeriyor. 1071 ile başlayan “Türk” tarihi içinde Selçuklulardan Osmanlılara oradan da Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda kimlik meselesi özünde çok fazla bir kırılmaya uğramamıştır. 1071 ile başlayan “Türkleşme” Yavuz'a kadar gittikçe artan bir biçimde kozmopolit, Yavuz'dan sonra ortadoks (ehl-i sünnet) İslami kimlikle devam etmiştir. Siyasi söylemlerinin aksine uygulamalarıyla Kemalist Cumhuriyet, bu yapıyı devralmıştır. Oysa Osmanlıdan tamamen farklı olarak Avrupa'da durum kapitalizme geçiş ve sanayi devrimiyle ihtiyaç duyulan bir türdeşlik ile ilgilidir.

“Osmanlıdaki millet sistemi sui generis bir olaydır. Bu bir idari teşkilatlanma olduğu kadar Osmanlı toplumunun kendi sosyal ortamında gelişen bir teşkilatlanmadır da. Bu sistem hiçbir şekilde Avrupa'daki

66 Gellner, Ernest. a.g.e. s. 34

ulusçuluk kavramı ile açıklanamaz. Ve buradan Avrupa tarzı bir milliyetçiliğe geçilemez. Millet milliyetçilik gibi terimlerin tercümesi olamaz. Terim uyumsuzluğu tarihi yönden uyumsuzluğu da aksettirmektedir.”⁶⁷

Daha Türklerin Anadolu’ya girişlerinin ilk dönemlerden itibaren bir “Türkleşme” olgusu yaşanmıştır. Örneğin “Eskiden Anadolu’yu Türklerin işgali altında bir memleket sayan Garb alemi için bile 13. Asır Anadolu’su sadece Turquie’dir.”⁶⁸ Değişik milletlere ait Müslüman unsurlar -Sami veya İrani- çoğunlukta bulunan Türk nüfus arasında çabuk bir şekilde Türkleşmiştir. Yalnızca Müslüman unsurlar arsında gerçekleşen bir şey değildir bu. Selçuklulardan itibaren ve hatta İlhanlılar’ın idaresinde Anadolu’da yaşayan halklar arasında ve özellikle de şehirlerde maddi kültür açısından pek fazla farklılık göze çarpmıyordu. Farklı dinlere mensup insanlarda farklı mahallelerde oturmalarına rağmen şehir hayatının etkisiyle diğerleriyle aralarındaki farklar gittikçe azalmıştır. ⁶⁹ Yine bunlar da Türk çoğunluk arasında Türkleşmiştir. Anadolu’da hem önceki devirlerden gelen adetler gelenekler hem de Müslümanların ve Hristiyanların adet ve gelenekleri birbirlerini yaşamında yer tutuyordu. Bu topraklarda yaşayan Ermeni ve Rumlar arasında Türkçe’yi bilenler oldukça fazlaydı. Keza Türkler arasında da Rumca’yı bilenlere rastlanıyordu. Bu gruplar arasında bir husumet yahut dini duygular sebebi ile bir mücadeleye rastlanmıyordu. Selçuklu devleti ana hukuk prensipleri İslam hukukunu içerdiği halde devlet teokratik bir devlet olmamıştır. Çünkü “*devlet _nazari değil fakat fiili olarak- kendi menfaatini ve idaresini her şeyin fevkinde tutmuştur.*” İşte “*Anadolu Türklüğünün 13. 14. yy. siyasi ve içtimai tekamülünden doğan yeni bir sentez yeni bir*

67 Ortaylı, İlber. “‘Osmanlı’ kimliği ”, 1999

68 Köprülü, M.F., 1981. s. 31

69 Köprülü, M.F., 1981. s. 58

*tarihi terkiptir*⁷⁰ olan Osmanlı Devleti de bu özelliğini arada bazı farklı siyasetler dışında sürdürmüştür. Süleyman Seyfi Ögün'ün şu cümleleri Osmanlı İmparatorluğunun aslında sadece Selçuklu geleneklerini devam ettirmediğini söylüyor:⁷¹

“Osmanlının kurucu ilkesi milliyetçi teorilerin hiç de uyarına gelmeyen bir tarzda “biz-onlar” ayrımının yumuşatılmasına dayanan geleneksel bir İmparatorluk anlayışından temellenmektedir. Osmanlının kapsamı daima kültürel çeşitliliklere açık bir yapılanmayı ve buna dayalı bir gelişimi ya da kavramsal olarak belirtecek olursak bir Mundi Ottomanarum’u ifade etmekteydi. Başat olarak dinsel kültürel eksende kategorize edilen çeşitli topluluklar, tipik olarak roma imperiumunun karakterize ettiği Akdeniz politik gelenekleri doğrultusunda, şamil bir düzenin unsurları olarak yeniden tanımlanmaktaydı. Bu sistem literatürden, özellikle Toynbee’nin sıkça vurguladığı üzere bir pax sistemi olarak geçmekteydi. Bu çerçevede pax ottomana (Osmanlı Barışı) pax romana’nın (Roma Barışı) sürekliliği içinde değerlendirilebilir.”

Osmanlı devlet kademesi, kapsamış olduğu çok sayıdaki dinsel ve etnik topluluğun karşısında meşruiyetini yitirmemek için bu gruplardan herhangi birine karşı belirgin bir vurguya girişmemiştir. Osmanlı devletinde Sultan Selim’e kadar kozmopolit bir yapıdan söz açmak mümkündür, ancak I. Selim’in Arabistan ve Mısır seferlerinden ve Mekke ve Medine’nin Hadimi unvanlarından sonra İslam vurgusu artmış ve saray ve devlet kültürü açısından Roma’yı çağrıştıran Fatih zamanındaki kozmopolit hava terk edilmiştir. Bu hava, bir kez daha İmparatorluğun çöküş döneminde geri dönecektir.

“... İmparatorluğun çöküş döneminde, tanzimat fermanında, padişah özellikle de gayri müslim tebaa’nın batıdan gelen propagandanın etkisinden kurtarmak adına laikleşmenin ilk örneklerini göstermiş, halife ünvanını kullanmamış ve kendisini bütün bir Osmanlı tebaasının hükümdarı olarak, müslümanların halifesi ünvanı arasına mesafe koymuştur.”⁷²

70 Köprülü, M.F., 1981

71 Ögün, Süleyman Seyfi “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü” *Türkiye Günlüğü*. Mart-Nisan 1998. s. 20

72 İnalcık, Halil “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi” *Türkiye Günlüğü* 11 (Yaz 1990):30-41.

6.2. Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin haklarını düzenleyen ve İslâm tarihi boyunca da sürdürülmüş olan zimmet hukuku uygulanmıştır. Bu hukuk sistemi millet sisteminin temelini de oluşturur. Bu hukuka tabi olan gayrimüslimler devletin onları korumasına karşılık devlete belli bir miktar vergi vermekle yükümlü idiler. Bu uygulama gereğince her bir topluluk bağlı bulunduğu dinin kurallarınca düzenlenmiş ve adına millet denilen topluluklara ayrılmıştı. Osmanlı sisteminde millet kelimesi klâsik İslâm literatüründeki anlamına uygun bir biçimde, belirli bir ortak inancı olan ya da vahiy kitabını kabul eden topluluklar için kullanılmıştır. Osmanlı Tarihi boyunca “millet” asla belirli bir dil yada etnik bir bağ temel olarak almamıştır. Millet aynı inanca mensup insanların idari ve kültürel yapılanmaları idi. Her millet, ki Müslüman olmayanlar “Tebaa-i gayrimüslime”, “cemaat-ı muhtelif”, “milel-i saire” ve “milel-i muhtelif” gibi çeşitli adlarla anılıyordu- kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensup oldukları dinin hükümlerine bağlı olarak düzenlenmişti. Böylelikle “din Osmanlı toplumunda en bağlayıcı toplumsal kompartımandır.” Kuruluşundan itibaren Osmanlı tebaasında önemli bir yer işgal eden gayri-müslimlerin sayısı İstanbul'un fethi ile daha da arttı. Kendisini bütün bir Bizans topraklarının efendisi ve Bizans tahtının da varisi olarak gören Fatih, Yıldırım Beyazıd'ın Mısır halifesine Sultan-ı Rum unvanını tasdik ettirmesinden daha da ileriye geçti. Fatih İstanbul'un fethinden sonra 1454'de azledilen Rum Ortodokslar'ın son lideri Gennadios'u saraya davet etti ve ona aşırı bir ilgi göstererek Ortodoks patriği olarak onayladı. Fatih, yalnızca bununla yetinmedi bünyesindeki kalabalık gruplardan olan Ermenileri de bir millet olarak tanıdı. Buna Yahudiler de eklendi.

Uzun süre sorunsuz işleyen bu sistem 18. y.y.'a değin devam etti. Bu tarihten evvel gayrimüslimler, çeşitli kanallarla Avrupa ile temaslarda bulundular. 17. y.y. ilk yarısında yoğun bir propaganda faaliyeti ve İstanbul'da artmış olan bir Katolik Ortodoks mücadelesine tanık oldu. Batılı devletler, kapitülasyonlarla elde ettikleri imtiyazlara dayanarak, Osmanlı tebaası gayrimüslimlere ve Osmanlı içişlerine müdahale etmeye başladılar. Bu vakitten itibaren millet sistemi de işlevini yitirdi. Avrupa'daki ulusçuluk akımları kozmopolit imparatorlukları yerle bir etti.

Bu sistem içinde ne halk ne de devlet kendisini bir etnik isimle çağırmıyordu. Bütün Müslüman tebaa, Türk, Kürd, Laz, Çerkez, Boşnak, kendini Müslüman olarak tanımlamaktaydı. Din Osmanlı toplumunda ferdin tarihi çizgilerinin oluşumunda bir inanç, vicdan ve duygu sistemi olmanın ötesinde en bağlayıcı toplumsal kompartıman olarak başroldeydi. Gayri-müslimler için de aynı şeyler geçerli idi. Örneğin Ermeniler tek bir millet olarak değil fakat, Gregoryen, Ermeni-Katolik, ve 19. y.y.'da da Protestan olarak teşkilatlanmıştı. Bu sebeple Türk toplumunda din, kimliği tayin etmekte dil kadar önemli rol oynamıştır. Bu millet sisteminde dil unsurunun da merkezi bir önemi vardır. Hatta hangi dilin konuşulacağını ve hangi dilin benimseneceğini din tayin etmektedir. Mesela Balkanlarda Boşnak, Arnavut, Helen yahut Bulgar asıllı Pomaklar, hatta Müslüman çingeneler Türk olmaya yönelmiş; birçok halde kendilerini bu kimlikle tanıtmışken, benzer biçimde Ortodoks kavimlerin hellenizmle aynileşmesi söz konusudur.⁷³ Bu sistem milletlerin kapalı birer kompartıman olmaları esasına dayanıyordu. Millet içinde bireyler kendi grupları içinde hareketlilik içinde idiler. Bütün çatışma ve sosyal hareketlilik bağlı bulunulan sosyal kompartıman içinde gerçekleşmektedir.

73 Ortaylı, İlber. "Millet Kimliği Üzerine", *Türkiye Günlüğü*, 50 (Mart – Nisan 1998): 5-8

Başkaları ile çatışmak söz konusu değildir. Çünkü azınlık kavramı henüz literatüre sokulmamıştır. Eğer dini kompartımanlar arasında bir sorun çıkarsa bunu devlet çözer. Yerel kültürleri yok eden koloni İmparatorluklarının aksine, Osmanlılar yerel kültürleri ve küçük halkları ulus çağına taşıdılar.

6.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Millet

Son aşamada Türkiye Cumhuriyeti ile milliyetçilik şu ana dek anlattıklarımızdan farklı bir yola girmiş gözükmemektedir. Fakat yalnızca söylemsel düzeyde. Osmanlının son döneminde ortaya çıkan Türkçülük akımları dahi etnik bir amaca değil devletin bekasını sağlamaya yönelik bir hareket olarak ortaya çıktı. Öyle ki, Osmanlıya iltica eden pek çok Türkçü bu durumu yadırgamış ve bu kişilere karşı mesafe koymuşlardır. Çünkü “Devlet aygıtını elinde tutan bürokrasinin sınıfsal kökenleri itibariyle değişik sınıflardan gelmesinin belli bir topluluk bilinciyle işlev görmesine engel olmaması, toplumsal köken araştırmalarıyla doğru tahlil yapılamayacağına bir başka sebebidir. Dolayısı ile sınıf ve tabaka değerlerinin ötesinde toplum değerlerinin de incelenmesi gereklidir. Bu noktada ortaya seçkinler sorunu gelmekte, topluluk içindeki kutuplaşmalar belirlemekte, klasik seçkin ayrımlarının ötesinde aynı tür olarak nitelenen seçkinler içinde bile ayrılımlar, bütünleşmeler gözlenebilmektedir. Sorunu seçkinler arasındaki ve belli tür seçkinlerin kendi içindeki ilişkiler bütünü çerçevesinde de incelemek gerekir.”⁷⁴ Ki yeri gelmişken ekleyelim Kemal Tahir’in bütün tarihsel romanları bu çelişki üzerine odaklanmıştır. İttihatçılar, bunlar arasındaki bölünme, kurtuluş savaşındaki birleşme

⁷⁴ Kayalı, Kurtuluş. Ordu ve Siyaset. İletişim Yayınları. İstanbul. 1994 s. 22

ve sonrasında “Kurt kanunu” ve “Yol Ayrımı”ndaki bölünme hep bu seçkinler arasındaki bir mesele olarak gündemdedir.

“Ancak Kemal Tahir’in bakış açısı sadece ittihatçı önderler arasındaki sürtüşmelerle, iktidar, zihniyet ve kuşak çalışmalarıyla, bazı kadrolara yapılmış haksızlıklarla sınırlı değildi. Kemal Tahir, Cumhuriyetin ilk yıllarına, “rejim”in siyasal-kültürel tercihlerine baktıktan ve asıl eleştirisini bu düzeyde geliştirdikten sonra İttihatçılarla yaşanan çelişkilere eğilir. Yani yazar, ikinci ve daha önemli bir düzey olarak, asıl eleştirisini bu olaylardan çok sonraya ait, ilerideki bir döneme bakarak oluşturmuş, zamansal bir kaydırmaya (anakronizme) dayanarak geriye dönmüştür. Kemal Tahir’e göre Cumhuriyeti kuran kadroların “Batıcı” bir yönelim seçmeleri, “kerim devlet - tebaa” özdeşliğine dayanan eski anlam dünyasını yerinden etmiş, bu özdeşliğin mantığı içinde yetişmiş kadrolar tasfiye edilmiş, devlete bürokratik bir zihniyet egemen olmuştur. Bütün bunlar da bir devlet-Halk çelişkisi yaratmış, umulan ekonomik rahatlığı da getirememiştir. Bu konular, ittihatçıların Cumhuriyet sonrasındaki elenme sürecini anlatan *Kurt Kanunu* ve kurtuluşa katılmış kadroların düş kırıklıklarını anlatan *Yol Ayrımı* romanlarında dile getirilir. Ancak, bu bakış açısı, yukarıda değinildiği üzere, *Esir Şehir* dizisine ve *Yorgun Savaşçıya* da yansımaktadır. Kemal Tahir, ileri bir noktadan bakarak geçmiş yargılamaktadır.”⁷⁵

Cumhuriyet döneminde de bu nitelik değişmemiş gözükmektedir. Mustafa Kemal Türk ulusunun kuruluşunda etkisi görülen doğal ve tarihsel olguları şöyle sıralamaktadır.

1. Siyasal varlıkta birlik
2. Dil birliği
3. Yurt birliği
4. Soy ve köken birliği
5. Tarihsel yakınlık
6. Ahlaksal yakınlık⁷⁶

⁷⁵ Abacı Tahir., 2003 s. 180

⁷⁶ Tezcan, N. (der.) “Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri”, İstanbul, 1989. s. 20

Burada daha önceki dönemlerde karşılaştığımız bir inanç sistemine inananların oluşturduğu topluluk olarak ‘millet’e yer verilmemiştir. Mustafa Kemal yukarıdaki tanıma en yakın duran ahlaksal yakınlığı da böyle bir anlamda kullanmadığını aynı metinde belirtmiş, din birliğinin bir ulusun kuruluşunda etkili olduğunu söyleyenlerin yanlış bir yolda olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal’in bu ve benzeri açıklamalarından yola çıkarak Süleyman Seyfi Öğün şunları söylemektedir;

“Tanzimatçıların Osmanlı kimliği ile murad ettikleri ile cumhuriyet kadrolarının Türk kimliği ile murad ettikleri örtüşmektedir. Çünkü ne denli milliyetçi çağrışımlar yapsa da her iki kimlik, fiili yada potansiyel milliyetçilikleri yatıştırmak amacına dönüktür. ...Nihayet, her ikisi de toplumsal sürükleyici ve destekleyici unsurlar açısından yeterlilik gösterememiş ve tutunum sağlamaları ancak yeniden üretilmelerine borçlu kalmıştır. Söz konusu “yeniden üretim” süreci, “hakim millet” temelinde ve “Sünni Ortodoks” bağlamda tezahür etmektedir.”⁷⁷

Gerçekten de Kemalist söylemlerin aksine cumhuriyet Osmanlının son dönemindeki toplumsal yapılanmayı devralmış ve çok karışık bir etnik yapının üzerinde “hakim millet” yapılanması oluşmuştu. Göç ve vatandaşlık politikaları bunun en belirgin örneğidir. Türkçe dahi bilmediği halde pek çok Müslüman (ehl-i sünnet, Hanefi) vatandaşlığa kabul edilmiştir. Fakat ırk olarak Türk ve Türkçe konuşan Gagavuzlara göç izni verilmemiştir.

“Ana dilleri Türkçe olan Gagavuzlar, 13. y.y. Karadeniz civarına yerleşerek Hristiyanlığı kabul etmişler,daha sonrada Besarabya’ya göç etmişlerdi. Bu Gagavuzlar Türkiye’ye göç etmek istemelerine rağmen hükümet kendilerine müsaade etmemiştir.

Öte yandan, hiç Türkçe bilmeyen ırk bakımından da Türk olmayan Boşnaklar Müslüman oldukları ve Müslüman Arnavutlardan farklı olarak Osmanlı İmparatorluğuna sadık kaldıkları için serbestçe Türkiye’ye göç ettiler.”⁷⁸

⁷⁷ Öğün, Süleyman Seyfi, 1998. s. 33

⁷⁸ Karpaz, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 1996

Boşnaklara ek olarak Pomaklar, ve Çerkezler de her zaman göç izni alan topluluklar olmuşlardır. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nda gayri Müslimlerin azınlık olarak tanımlanması ve bu antlaşmanın bir parçası olarak imzalanan 1923 Ahali Mübadelesi Sözleşmesi söz konusu meselede şüpheye yer bırakmamaktadır. Bu sözleşme Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklularıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş İslam dininden Yunan uyruklarının zorunlu mübadelesini öngörmesi de bunun bir parçasıdır. Kapadokya'dan Yunanistan'a göç ettirilen "Karamanlı"lar Ortodoks idiler ve Türkçe'den farklı olmayan bir dil konuşuyorlardı. Öte yandan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi gereği Girit'ten Türkiye'ye gönderilen Müslümanlar da Rumca konuşuyorlardı. Diğer bir uygulama ise Tek Parti döneminin Varlık Vergisi uygulamaları ile başlayıp 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs ve Ege gerginlikleri ile biten bir bakıma nüfusun İslamileştirilmesi anlamına gelen zorunlu göçlerdir.⁷⁹ Bu kimlik kabulü yalnızca Türkiye tarafından kabullenilen bir olgu da değildir üstelik:

"Türkiye tarihinde balkanların Kafkasların Türkçe konuşmayan unsurları bile dinlerinden dolayı Türk olarak kahr çekmiş, yerinden yurdundan olmuş ve son 150 yıllık trajediyi birlikte yaşamıştır. Girit adasının Müslüman Hellence konuşan halkı, Türk diye katliama uğramış, Pomak köyleri faşist Bulgar idaresinin zulmüne bazen Türk köylerinden de fazla maruz kalmıştır."⁸⁰

Çünkü Türkiye'de milli kimliğin benimsetilmesi ve Türk milletine dahil olmak açısından Batı Avrupalı ve Balkan toplumlarına benzememektedir. Müslüman olmak ve sonradan Türkçe öğrenmek Türk olmak için yeterlidir.

6.4. Avrupa'da Millet

79 Ögün, Süleyman Seyfi 1998. s. 35

Edward Hallet Carr⁸¹ modern anlamıyla ulusların ortaya çıkışına dair birkaç kuramsal yaklaşımı sıraladıktan sonra –bu yaklaşımları pek tamamlanmış kabul etmez- modern uluslararası ilişkiler tarihinin ulusa ilişkin farklı tanımlar içeren üç farklı döneminden söz açar. Birinci dönem Fransız ihtilali ile Napolyon savaşları ile sona eren dönem. İkinci dönem Fransız İhtilali ile başlayan ve 1914’de biten dönem. Ve nihayet ana özellikleri 1870’ten itibaren ortaya çıkmaya başlayan fakat zirvesine 1914-1939 yılları arasında ulaşan son dönem. Biz bu sınıflamayı, İlber Ortaylı’nın bir şerhini de ekleyerek genel bir çerçeve olarak kabul edeceğiz.

“Sosyologluk, milliyet olgusunu anlamak için gerekli, ama yeterli olmayan bir disiplindir; hatta yeterli tarih coğrafya bilgisi olmadığı takdirde de bu olguyu saçmalık derecesinde yanlış değerlendirmenin bir sebebi bile olabilir. Tarihte milletleşmenin hele Balkan milletleri için Aydınlanma ve Fransız ihtilali ile başladığını söylemek bunun tipik örneğidir. Mesela Osmanlı Slavları 15-16 asırdan beri önce Polonya, sonra Rusya etrafında irredantist özlem ve dünya görüşlerinin dile getirmişlerdir. Hırvatistan ve Dubrovnik gibi yerlerden çıkan, İvan Gunduliç ve Juraj Križanić, iki önemli siyasi düşünür buna örnektir. Mesela başlangıçta Helen dili konuştuğu halde Bizans ahalisi Helenlik şuuruna ve bilgisine ancak X. Asırdan itibaren ulaştı ama Avrupa tarihine, Rönesans’a daha beş asır vardı.

...buna karşılık hepsi Ermenice konuşan, ermeni olan Gregoryen, Katolik ve Protestan Ermeniler, Ermenilik şuuruna XIX. asırda bile ancak ve kısmen değişine uygun biçimde ulaştılar.⁸²

Birinci dönem Ortaçağ’ın İmparatorluk ve kilise düzeninin dağılışı ve ulusal devlet ve ulusal kilise düzeninin kurulması ile başlar. Bu düşünce Benedict Anderson’un milliyetçiliğin, liberalizm faşizm gibi olgularla değil de akrabalık ve din gibi olgularla bir arada düşünüldüğünde daha kolay anlaşılabilirliğinin ve de batı Avrupa’da 18. yy. yalnızca milliyetçiliğin doğum çağı değil, aynı zamanda dinsel

80 Ortaylı, İlber. “Millet Kimliği Üzerine”, *Türkiye Günlüğü*, 50 (Mart – Nisan 1998): 5-8

81 Carr, Edward Hallet. Milliyetçilik ve Sonrası, İstanbul: İletişim Yayınları 1999, s. 11-12

82 Ortaylı, İlber. “Millet Kimliği Üzerine”, 1998. s. 7

düşünce tarzlarının da günbatımı olduğuna ilişkin düşünceleri ile örtüşmektedir.⁸³ Dinin devre dışı kalmasıyla Avrupa’da “*milli devlet*”lerin ortaya çıkması o kadar önemlidir ki bazı tarihçiler Papa VIII Boniface ile Fransız Kralı IV Philippe arasında 1305’te gerçekleşen ve Papa’nın yenilmesi, dolayısı ile dindışı kesimin güçlenmesi ve milli devletlerin ortaya çıkışını, Ortaçağın sonu olarak kabul etmişlerdir.⁸⁴ Carr⁸⁵ bu dönemin esas karakteristik unsurunun ulusun hükümdarın kişiliğinde somutlaşması olduğunu ekler. Dönemin hakim ekonomik sistemi merkantilizm bu hükümdarın otoritesinin güçlendirilmesi adına işletilmiştir.

İkinci dönem Napolyon savaşları ile başlayıp 1914’de sonlandı. Bu dönemde ulusal güçler “*varolan birimlerin birleşmesi ya da parçalanması yoluyla olsun, ulusun devlet kurma hakkını dayatmada 19. y.y.’da daha başarılı oldular*” uluslar arası düzen ise çok sayıdaki ulusal ekonominin tek bir dünya ekonomisi haline dönüştürülmesi yolunda bu dönemde daha başarılı idiler. Bu dönemin en popüler kişiliği Napolyon ilk popüler diktatör olarak ulusun tek biçimlilikte birleşmesinde önemli rol oynadı. Bilindiği üzere daha sonraki -I. Dünya Savaşı sonrasında- diktatörlük istekleri dünya ekonomisinde yarattıkları pürüz nedeniyle tasfiye edilmiş, bunun benzer bir örneği olarak değerlendirilebilecek olan Tek Parti döneminin Milli Şef’i ve Kemal Tahir’in her zaman düşüncelerini ve eylemlerini dikkatle takip ettiği İsmet İnönü, savaş sonrasında Milli Şef’likten ortanın soluna geçip ülkeyi demokrasiye uyarlamayı başarmıştır.

Son dönem ise 1870’lerde başlayan bir süreçtir ve 3 ana sebebe dayanır. Yeni toplumsal katmanların ulusun fiili üyeliğine getirilmesi, ekonomik güçle siyasal

⁸³ Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Metis Yayınları. İstanbul.1995

⁸⁴ Durak, Teoman. *Çağdaş Küresel Medeniyet*. Dergah Yayınları. İstanbul. 2000 s. 70

⁸⁵ Carr, Edward Hallet. a.g.e

gücün tekrar birleşmesi ve nihayet ulusların sayısındaki artış. Şehir nüfusundaki artış, işçilerin siyasal bilinçlerinin yükselişi ile birlikte istihdam ve ücretlerin de ulusal bir politikanın unsurları haline gelmesine yol açtı. Bunun sonucu ise sosyalizmin ulusallaşmasıdır. Sosyalizm milliyetçilikle kesin bir biçimde birleşti. Devrin en ünlü Yahudisi Lenin'in⁸⁶ çabasını ise Carr, yalnız kalmış bir ses olarak nitelendirmektedir. Fakat özellikle de 90 sonrasında Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan tabloda Rusya'nın hiçbir zaman yalnız bırakılmadığı daha net olarak anlaşıldı.

Her şekilde Avrupa'da milliyetçiliğin seyrini rahatlıkla kapitalizmin seyriyle koşut inceleyebiliriz dahası incelemek durumundayız. Keza pek çok, milliyetçilik üzerine çalışmalar yapan düşünür gibi Carr'ın kendisi de benzer bir şey yapmaktadır. Carr, kapitalizmin ortaya çıkışından itibaren sürekli olarak elde etmeye uğraştığı uluslararası bir ekonomik düzenin, -örneğin ikinci dönemde- Bismark gibi densizlerin (!) millet'i siyasal birim ile ekonomik birimin birleşmesine ikna etmekteki çabalarının ulaştığı başarıyla tehdit edilmesine içerlemiş görünmektedir. Böylelikle şunu rahatça söyleyebiliriz ki batı tipi bir milliyetçilik her hangi bir şekilde Osmanlı ve sonrasında Türkiye Cumhuriyetinde görülen "millet" ile bir tutulamaz. Batıda toplumlar bir "Milli Pazar" oluşturmak suretiyle daha doğrusu bunun zorlamasıyla bir millet olabilmişlerdir. Böylece *"Batı tipi milliyetçilik "millet" sistemi ile çatışarak ve onun silinmesiyle gelebilmiştir."*⁸⁷

86 Son dönemde yoğunlaşan ve dünya tarihinin son iki yüz yıllık bölümünü ve dolayısıyla kapitalizmin süre giden hakimiyetini, bir İngiliz-Yahudi ittifakı olarak tanımlayan bazı çalışmaları dikkate aldığımızda Rus devriminin bir Yahudi'nin önderliğinde gerçekleştirilmesi dikkate değer bir olay haline geliyor.

7. KEMAL TAHİR'DE TÜRKLÜK

Kemal Tahir'in düşünceleri söz konusu olduğunda güncel olarak en çok tartışma yaratan görüşleri “yerlilik” kavramı içine yerleştirilir. Çünkü bu kavram politik olarak da en sorunlu kavramdır. Kemal Tahir'in kimlik meselesine yaklaşımında önemli bir durak olan yerlilik bugünün moda kavramlarından yerellikle bir bağlantı içermez çünkü Kemal Tahir'de yerlilik, yerelliğin müze ortamının dışında, tarihsel ve kültürel olarak bir şey yapabilme yetisine sahip bir öz'ü tanımlar. Bu öz tarihin belli bir devresinde belli bir toprak parçasında kendini bulmuştur. Dahası kendini üretmiştir. Böylelikle şunu ifade etmiş oluyoruz: Kemal Tahir'in Türk kimliği yalnızca Anadolu denilen topraklarda, 1071 tarihinden sonra oluşmuş bir kültürel birikimin yansımasıdır.

“Anadolu'nun 1070'lerde Türkleşmeye başladığını bilirsiniz. Bu Türkleşme, Türklerin Anadolu'ya ezici çoğunlukla gelmelerinden, eski ve yerleşik halkları silip süpürmelerinden değil, bu halkların her gelen kuvvete, eğer kendi gerçeklerine uygunsa, buna uymaya yatkınlıkları varsa uymalarından gelen bir Türkleşmedir.”⁸⁸

Bu topraklarda yerleşen Türkler orta-Asyalılıkla bütün ilgilerini ve fizyolojik psikolojik bütün benzerliklerini yitirmiş yeni bir ırktır. Din bu yeni ırkta devlet dışı yada devlet üstü bir kategori olmayan fakat bir memur örgüt, batıda milliyet katalizörlüğünün yerini tutan, toplayıcı bir işlev görmektedir.

“Osmanlılar Gobineau ırkçılığı gibi Arap İslamlığını da çok medeni bir seviyeye yükseltmişlerdir. Uygulamada Luther'inkinden daha köklü bir din reformu yapmışlar İslamlığı Arap fanatizminden (taassubundadan) kurtarıp, dağıtıcılıktan kurtarıp İmparatorluk için toplayıcı katalizör unsur, müessese haline getirerek başarıyla kullanmışlardır.”

87 Ortaylı, İlber. “Osmanlı kimliği”, 1999

Gerçekten de İmparatorluk içinde hakim ulema Türk, Boşnak ve Arnavut asıllıdır. Pek açık olmayan sebeplerden ötürü Arap ulema Türk ulema ile pek anlaşmaz ve daha çok Arap eyaletlerinde faal durumdadır.⁸⁹ Kemal Tahir'e göre bu yeni topluluk ırk esasına göre kurulmamıştır. Çünkü ilk 120 yıl boyunca yalnızca Bizans ve Rumeli Slavlığına doğru genişleyip gelişmiştir. Türkler karşılarında hiçbir organize kuvvet bulunmadığı halde topraklarına Ortaasya'yı katmak istemediler çünkü kendilerine birinci hedef olarak batıyı almışlardı.⁹⁰ Bu durum İmparatorluğun önemli bir özelliğini açığa çıkarmaktadır. Bu İmparatorluk bir Türk İmparatorluğu, daha da önemlisi Batı Türklüğü İmparatorluğudur. Akdeniz politik gelenekleri çerçevesinde şekillenmiş olan –ama gerek Çarlık Rusya'sının gerek de Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun milliyetçi karakterini taşımayan “tarihte üçüncü Roma’dır”.⁹¹ Bu noktada Türkiye'nin Doğu'da bir egemenlik talep eden yahut ettirilen her tür girişiminin Türk tarihi ile çeliştiği ve Türklerin başta zikrettiğimiz Doğu'yu savunma ödevi ve Batı saldırganlığına karşı çıkanların öncüsü olma kimliğine halel getirdiği söylenebilir.

İşte Kemal Tahir'in “kurtuluş savaşı” adlandırmasına karşı çıkışının özel bir anlam taşıması bu noktada önemlidir. Kemal Tahir söz konusu meselede, bu savaşa kurtuluş savaşı denmesinin anlamsız olduğunu çünkü milletin tarihindeki yüzlerce savaştan ve hatta en küçüklerinden biri olduğunu söylemektedir.

“—Biraz düşündü:— Neden sana yenik düşmüş gibi geldi, bir tek adam karşısında, koca bir iktidar?. Hem de askeri bir zafer kazanarak gelmiş bir iktidar? Çünkü, Anadolu-Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir Milli Kurtuluş Savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu-Batı uyumsuzluğunun yüzlerce savaşlarından biri, hem de -

88 Tahir, Kemal, 1992

89 Ortaylı, İlber. “Osmanlı Barışı”. *Türkiye Günlüğü*, 58 (Kasım – Aralık 1999): 12-17

90 Tahir, Kemal. *Notlar/Osmanlılık/Bizans*. 1992 s. 220

91 Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu Tarihte Üçüncü Romadır...” 1990. s. 26-29

küçüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak, bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun, sağlamca sürdürülebilsin! Bir düşünsene. Osmanlı İmparatorluğu'nu kurup yaşatmış Anadolu halkları için, ne utandırıcı bir sözdür. Yunan savaşına Kurtuluş Savaşı demek. Bu savaşa, İstiklâl Savaşı da, hâşâ, denemez! Çünkü biz, hiç bir zaman milli devletimizi yitirmedik. Hattâ doğrusu istenirse, 1920 - 23 arasında bizim bir değil, iki devletimiz vardı. Bir dönemde sözler bu kadar karıştı mı, dikkat ister! —Bir zaman kederle gülümsedi:— Siz cumhuriyet çocukları, «Gözümüzü zaferde açtık» avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmez yenilgilerle karşılaşınca apışmayın!.. Biz, Batıyla er-geç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız! Bunu gerçekten yapmadıkça, Batıya hizmet teklif etmekle belâyı başımızdan defleyemeyiz!. Bunu böyle bilesin, Gazeteci Murat! işini ona göre tutasın!”⁹²

Bu pasajın anlamı açıktır. “Türk milleti alabileceği her şeyi almış, ulaşabileceği son noktaya ulaşmıştır” türünde bir düşüncüyü desteklemek —ki bunun çeşitli varyasyonları zaman içinde karşımıza çıkmaktadır- Türk milletini tarihsel görevlerinden alıkoymaya yönelik bir oyunun parçası olmak anlamına gelmektedir. Halifeliğin kaldırılmasından başkentin Ankara’ya taşınması —bunun anlamı iki yönlüdür; bir, mekansal olarak geri çekilme. İki anlamsal olarak geri çekilme.- ve Öztürkçe hareketine değin birtakım hareketler de böyle bir mantalitenin sonucudur.

“Türkçe’yi “öztürkçeye doğru geliştirmek” bir açıdan düpedüz vatan ihaneti sayılır. Türk dilini Lazların, Kürtlerin büyük kitleler halinde yaşadığı bir vatanı salt öztürkçe olarak geliştirmeye kalkmak bu iki unsuru bunların yanı sıra öteki Türk olmayan unsurları kendi isteğimizle Türkleşmenin dışında tutmaya çalışıyoruz demektir.”⁹³
Kemal Tahir Notlar’ında “Büyük Yalanlar” başlığı ile sıraladığı kurtuluş

savaşına yönelik eleştirilerden 7.sinde bu konuya değinir.

“Rıza Nur’un “Mustafa Kemal bana Trakya’dan ve İstanbul’dan çok direnirlerse vazgeçin” diye, Lozan’a giderken direktif verdi, dediği doğruysa, bu Osmanlılıktan ve halifelikten vazgeçme pazarlığının gerektiğinde nerelere kadar uzatılacağını ispatlar. Başkentin alalecele neden

92 Kemal Tahir. *Yol Ayrımı* 1973. s.436-437

93 Kemal Tahir. *Notlar/Çöküntü*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 12. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992. 274

Ankara taşındığı, padişahın kaçması için Ali Kemal'in neden öldürüldüğü anlaşılır.”⁹⁴

Yine aynı kitabın başka bir bölümünde Kemal Tahir Osmanlılık üzerine yazdığı başka bir notta misak-ı milli'nin Osmanlı mebusan meclisinin son oturumunda kabul edilmesinin İngilizler tarafından umursanmamasının, bu sınırların daha önceden zaten İngilizler tarafından çizilmiş oluşuna bağlar ve bunun biricik şartının da bu sınırlar içinde laik bir devletin kurulması olduğunu ekler.⁹⁵

Ki bütün bu yazılanlar Türkiye'yi kuran “Kemalist” irade hakkında Kemal Tahir'in notlarındaki şu cümleleri haklı çıkarmaktadır. “*Kemalizm pasif bir dünya görüşüdür. Ona karşı olanlarca bile tutulması bundandır*”⁹⁶ Yine notlarına almış olduğu alıntı Kemal Tahir'in haklılığını ortaya koyar.

“Haddimizi bilelim biz hayat ve istiklal isteyen bir milletiz . yalnız bunun için can verimiz.

... Osmanlı imparatorluğunun münkariz olduğunu yeni bir Türkiye devletinin doğduğunu müjdeleyen 8 imzalı taktır.⁹⁷

Oysa Kemal Tahir'de Türklük kendini eylem halinde ortaya koymaktadır. Her yerde Arap olabilirsiniz. Her yerde İngiliz olabilirsiniz. Bunun için etnik olarak bu kavimlere mensup olmanız yeter. Oysa Türk olabilmek için bir ödeve talip olmak gerekir.

“İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı kültürün bir üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, ulusları insanlar yaratır. Uluslar insanların kendi inanç sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan, diyelim ki, bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilirler. Onları ulus yapan birbirlerini bu şekilde aynı grubun üyeleri

94 Kemal Tahir. a.g.e. s. 194

95 Kemal Tahir. a.g.e. s. 284

96 Kemal Tahir. *Çöküntü* s. 78

97 Tahir, Kemal, a.g.e. s. 48

olarak tanımış olmalarıdır, yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı özellikler değil.”⁹⁸

Ernest Gellner’in bu sözleri doğrultusunda bu görev de doğuyu savunma ödevidir. Kemal Tahir’in Türklük tanımının en önemli kısmını karşılamaktadır. Kemal Tahir Türklüğün diğer Doğu halklarını Batı sömürüsüne karşı korumakla yükümlü olduğunu düşünmekte, dolayısıyla batı dışındaki topluluklardan da farklı bir yapısı olduğunu ifade etmektedir.

“Osmanlılıkta Türklüğün özel yerini değerlendirmek için öteki milletlerle ilintisi üzerine dikkatle durmak gerekir. (sözelimi bugün Araplarla ya da Slavlarla son beş yüzyıllık tarihe dayanan hangi birleştirici ilintiden yararlanabiliriz. Bunu araştırmak Arapların, Kürtlerin, Rumların, Slavların, Osmanlı topluluğundaki yerini göstereceği gibi bugün ve yakın gelecekte bu topluluklarla dostluk ve beraberlik ilintisi kurmak için tarihteki hangi özelliklerden yararlanabileceğimizi de meydana koyacaktır.”⁹⁹

Osmanlının milliyet anlayışı bağımsız milli devlet anlayışının dışında düşünülemez. Batıdan aktarılmış dar milliyetçilik, bizim tarihsel özelliğimize göre birliği ve güçlenmeyi değil güçsüz düşüp dağılmayı sağlar.¹⁰⁰

Fakat yeri gelmişken şunu belirtmek gerekir ki, Kemal Tahir’de, bütün bu tarihsel vurgulara rağmen ve yukarıda Osmanlı imparatorluğu’nda millet sisteminin gelişmesi ve bunun Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan etkileri göz önüne alındığında Kemal Tahir’in Türklük anlayışı ile İslam iç içe geçmiş bir anlama sahip değildir. Kemal Tahir bütün olarak millet sisteminin penceresinden konuşmaktadır fakat bu sistemin temel dayanağı olan aynı inanca yani İslam’a bağlı kişilerin oluşturduğu bir

98 Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. İnsan Yay. İstanbul. 1992

99 Tahir, Kemal, *Çöküntü* 1992.

100 Tahir, Kemal, *Osmanlılık /Bizans*. 1992. s. 137

bütün olarak Türklük'e vurgu yoktur. Selahattin Hilav'ın, O'nun tarih okumalarına yönelmesinde en büyük amil olarak gördüğü "Bizans müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri Hakkında Bâzı Mülâhazalar" adını taşıyan ve 1931'de yayımlanan eserin sahibi Fuat Köprülü'nün, Ortaçağ İslâm ve Türk tarihinin bir bütün meydana getirmesi; mahalli ayrılıklara rağmen sosyal ve politik tarihte büyük benzeyişlerin görünmesi; Selçuk Anadolu'sunda toplumsal kurumlar (devlet kanunları, ordu, memuriyet, vergi, gümrük, şehir teşkilatı, toprak sorunu) incelenirken İran, Mısır ve Suriye'deki Büyük Selçukluların, İlhanlıların, Memlukların çok iyi bilinmesi gerektiği" gibi çeşitli vurgularına ¹⁰¹ rağmen Kemal Tahir'de İslam vurgusu yoktur. Anadolu Türk halklarından bahseder fakat onları bir millet yapan din faktörüne çok fazla değinmez. Anadolu Türklüğünün oluşu bakımından doğulu bir Müslüman toplumu olarak tanımlar. ¹⁰² Dinin katalizör bir unsur olarak kullanılmasına ve Avrupa'daki milliyetçilik olgusunun yerini tuttuğundan söz açar fakat buradan ileri gitmez. Halifelik tartışmalarında, bu konunun tartışılmasının anlamsız olduğunu çünkü halifeliği kaldıran kanunun halifeliği millet meclisinin şahsında Türk milletine tevdi ettiğini yazar ama buradaki vurgu da belirgin bir "İslam" vurgusundan daha çok Türklerin Doğuyu Batı sömürüsüne karşı savunma ödevlerine ilişkindir. ¹⁰³ Batılaşmadan Notlar'ın bir yerinde "gavurlaşmak" olarak bahseder. ¹⁰⁴

"Osmanlının milliyet anlayışı bağımsız milli devlet anlayışının dışında düşünülemez. (batıdan aktarılmış dar milliyetçilik bizim tarihsel

101 Hilav, Selahattin. *Türkiye Defteri* 9 (Temmuz 1974)

102 Tahir, Kemal, 1992. 46

103 Tahir, Kemal. *Notlar/Osmanlılık/Bizans*. 1992. s. 392..

104 Tahir, Kemal. a.g.e. 1992 s. 386 "Batılaşmadan (Gavurlaşmadan) kurtulmanın çıkar yolu, Osmanlılığı yeniden yaşatmağa çalışarak, buradan Halife Ömer çağına, kaybedilmiş altın çağa dönüş evhamlarıyla çırpınmak elbette değildir"

özelliğimize göre birliği ve güçlenmeyi değil güçsüz düşüp dağılmayı sağlar.)”¹⁰⁵

Kemal Tahir’in sağ’a yaklaşmış olmakla, ya da marksizmin dışına çıkmış olmakla suçlayan çoğu kişiler, bu suçlamayı onun, “bağımsız milli devlet” düşüncesine istinaden yapmıştır. Oysa yukarıda belirttiğimiz gibi o meseleleri ülke içinde bir sorun olarak almıyor, evrensel düzeyde kavırıyordu. Dolayısıyla sol-sağ gibi ancak ülke içinde bir anlamı olan bölünmelerin Kemal Tahir düşüncesinin anlaşılmasında bir katkısı olamayacağı açıktır. Ama daha beteri Kemal Tahir’in düşüncesini başka bir yayınevi grubu lehine tahrif etmeye kalkışmak olabilirdi.

“1970’lerin ikinci yarısında ise, Kemal Tahirlerin Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer’lerin başlattığı “resmi” görüşlerin sarsılmasına yönelik düşünsel gelişmeler Birikim Dergisi etrafında odaklanmaya başlamıştır. Bu derginin en önemli yazarlarından Murat Belge, 1970’lerin sonlarına doğru, “Sol’un adam olması için devletin kucağından inmesi gerekiyor” diyebilmiştir. Sol düşüncenin toplumdan kaynaklanması, popüler bir taban arayışına başlaması gerektiğini söyleyebilmiştir. Devletin “düzenleyici her girişiminin modern toplum hayatına geçiş açısından olumlu değil, ilerici değil; geriye yönsemeci ve özgürlükleri kısıtlayıcı yönde olduğunu söyleyebilmiştir. Sol’un, geleneksel baskıcı devlet ve halk ilişkisinde devlet’in dizi dibinde oturmaya devam ettiği sürece modernleşme süreci içindeki toplumda yabancılaştığını söyleyebilmiştir.”¹⁰⁶

“Solun adam olması için devletin kucağından inmesi gerekiyor” diyen Murat Belge, 80’lerin sonrasında sol’un nereye oturması gerektiğini de bizzat göstermiştir. Tıpkı selefleri Sencer Divitçioğlu’nun yaptığı gibi Türk solunun küreselleşme ile hiçbir sorununun olmadığını söyledikleri ve yaptıkları ile ispatlamışlardır. Kemal Tahir’in Anadolu’daki bütün etnik kimlikler için toplayıcı olan milliyetçiliğini, onlar dünya kapitalizminin son aşamasının gerekleri ve teorisi post-modernizmin, öncülleri çoğulculuk, farklılık, etnik kimliklerin ortaya çıkması

105 Tahir, Kemal, a.g.e. 1992. s. 137

gibi söylemleri adına reddedip parçalamışlardır. Bu sorun günümüzde pek çok kişinin gözleri önünde cereyan etmekte ve tartışılmaktadır. Oysa altmışların sonlarındaki başka bir tartışma ise böyle bir anlayıştan pek nasibini almamıştır. Bu tartışma Kemal Tahir'in "yerli bir sosyalizm" düşüncesi etrafında dolanır. Osmanlı devleti üzerine okumaya başlayan Kemal Tahir, Osmanlı toplumu ile Avrupa'daki feodal sistem arasındaki farklılığı açıklayacak bir teorik dayanak aramaya başlar ve bunu da o zamanlar Fransa'nın gündeminde yer alan ATÜT tartışmaları ile gidermeye çalışır. Fakat yazarın ATÜT'e ilgisi fazla sürmeyecektir. ATÜT'deki yetersizliği fark eden Kemal Tahir Önce bozuk ATÜT ardından da kerim devlet düşünceleri ile tartışmaların odağına oturacaktır. İşte bu dönemde ortaya attığı "yerli sosyalizm" düşüncesi Marksizmle uyuşmadığı ve anti-komünist ve faşizan bir çizgiye yaklaştığı için eleştirildi. Dünya sosyalist sistemine karşı bir kampanyanın parçası olduğu iddia edildi.¹⁰⁷ Tarihi maddecilikten ödünç alınan terimlerle milliyetçilik yaptığı söylendi.¹⁰⁸ Oysa daha 1945'te Carr, milliyetçiliğin sosyalizmle kesin bir biçimde birleştiğini yazmıştı. Bunun belirtileri ise I. Dünya savaşı sonrasındaki uygulamalardan –pasaport, çalışmama şartı ile iltica- belli olmuştu. Bu yerlilik düşüncelerdi çerçevesinde Kemal Tahir Sovyetlerde ve Çin'deki sözde sosyalist düzenleri ciddiye almamış dahası dayatılan beşli şemaya da itiraz etmiştir. Çünkü;

“Batıda yalnızca batı yaklaşım biçimi açısından Rusya'daki düzenin getirdiği sınırlılıklar üzerinde durulmakla yetinilmiş, olaylar gerçek boyutlarıyla tartışmaya açılmamıştır. Olay batıda doğu toplumlarını denetim altında tutmak için iki öneri, iki seçenek olarak karşımıza çıkmakta, doğu denetimi konusunda kuşkular ortadan kalkınca batı ülkelerindeki Marxiste yönetimler kendilerini tasfiyede duraksamamakta, batı dünya egemenliğinin

106 Oskay, Ünsal. *Türkiye Günlüğü* 11 (Yaz 1990): 20-25.

107 Küçük, Yalçın. 1985.

108 Belge, Murat. 1998.

geçerliliği kanıtlanmış sayılan biçiminde yerini almak için sabırsızlanmaktadır.”¹⁰⁹

Ve 90 sonrasında Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan tablo, bu düşüncüyü tartışma götürmez bir şekilde ispatlamıştır.

Yüzyılın başında Almanya tarafından dünya sisteminin *tausentjahriges Reich* olarak adlandırdıkları bir dünya İmparatorluğuna çevirme isteği, Almanya ile ABD arasında yaşanan 30 yıl savaşları sonunda ABD lehine sonuçlanmış ve Amerika tarafından, dünya hakimiyetinin sağlamlaştırmak adına Avrupa’ya karşı bir Sovyet tehdidi oluşturulmuştur¹¹⁰ Soğuk savaş bittikten sonra ortaya çıkan fotoğrafta görünen Sovyetlerin hiçbir zaman bir tehdit içermediği ve soğuk savaşın her zaman çok sıkı olarak kontrol edildiğidir. Rus devrimi “*sadece bir işçi hareketi olarak değil aynı zamanda en başarılı ve inanılmaz bir Avrupamerkezci hakimiyete karşı çıkış çabası olarak*” kabul edilmelidir.

Kemal Tahir’e yapılan başka bir eleştiri ise, ATÜT ile ilgili olarak Marks’ın ve Engels’in külliyatında çok az bilgi oluşu, dolayısı ile bir model oluşturmanın imkansızlığıdır. Bu konuda eleştiriler neredeyse hiç bir şey yapmamanın daha iyi olacağını, mevcut önerilerin yeterli olduğunu salık vermektedir. Çünkü “*önerilen, toplum sorunlarına, toplumdaki dengesizliğe yada çekişmeye çözüm değildir. Bu nedenle söz konusu akımlar toplumun belli katlarının ideolojik aracı olmaktan uzak kalmış topluma biçim vermek, yönlendirmek durumunda olanların görüşleri ve dış siyaset önerisi olarak kalmıştır.*”¹¹¹ Türkiye’de bu konular üzerine söz söylemiş pek

109 Sezer, Baykan. *Türkiye Günlüğü* 15 (Yaz 1991): 10-16.

110 Wallerstein, Immanuel. “Yirminci Yüzyıl: Gün Ortasında Karanlık”. *Türkiye Günlüğü* 64 (Kış 2001-01): 36-43

111 Sezer, Baykan. *a.g.m*

çok kimse Baykan Sezer'in aşağıda özetlediği noktayı anlamamış ve anlamamakta ısrar etmektedir.

“XX. yy.’da temel sorun, batı dünya egemenliğine tepki gösteren doğu ülkelerinin batı denetimi altında tutulması sorunu oluşturmaktadır. Günümüz gelişmeleri, batının bu kaygısının ürünü olmaktan başka bir önem taşımamakta ve batı toplum sınıfları da tüm çelişkileri kapsar evrensel siyasetler oluşturmak yerine batı dünya egemenliği biçimleri konusunda siyaset üretmekle yetinmiştir. Batılı taraflarca bize önerilen, yeni bir dünya kurma çabası değil, batı egemenlik biçimlerinden birisini seçip batı denetimindeki dünya ilişkilerine katılmayla sınır kalmaktır. Batı önerilerinin buna Marxisme’nin yüzyılımızda kazandığı biçimi de eklemelidir- bu sınırlılığı Cezayir deneyiyle açıkça ortaya çıkmıştır.”¹¹²

Oysa ki Merkezi devlet doğuda baskın bir yapıdır ve batıda burjuvaların güçlenmesinden sonra, bunların desteğiyle ortaya çıkan sınıfsal bir devlet değil, toplum çıkarlarını kişisel çıkarlarının üstünde tutan doğulu merkezi devlet (yukarıda değindiğimiz bir tür hadımlaştırma ile), bürokrat merkezi devlet karakterindedir. Elbette buradaki devlet memurluğunun, bir sınıf devlet bürokrasisiyle karıştırılmaması gerekir.

“Batı toplumlarındaki bürokrasi bir sınıfın aylıklı aleti ve çıkarlarını halk kitlelerine karşı koruyan görevli aylıktır. Osmanlıda memur gibi görünen iş eri, devletin kurucusu yöneticisi olarak aynı zamanda hissedarındır da.”¹¹³

Bu durum Althusser okumalarıyla değil Türk tarihi okumalarıyla anlaşılabilir bir sorundur. Böylelikle tarihsel misyonu, doğuyu batı saldırganlığına (batılı sömürüye) karşı savunmak olan bir devlet karakterinde gerçekleşmiştir. *“Bu misyonun temel özelliği batı ile kesin olarak anlaşamayacak, uyuşamayacak kadar batıdan başka bir şey, batıya karşı, bir şey, batıyı kesinlikle iten bir şey oluşudur.”*

112 Sezer, Baykan. *Türkiye Günlüğü* 15 (Yaz 1991): 10-16.

113 Tahir, Kemal, 1992.

Bunun bedeli elbette pahalı ödenmiştir. Osmanlılar en kötü durumlarda bile bu görevlerini yerine getirmekten imtina etmemişlerdir. Fakat İmparatorluğun çöküş döneminde artık durum tersine dönmüştür: Batılılar artık, bir zamanlar Turquie dedikleri bu toprakları Türklere bırakmak niyetinde değildirler. Çünkü *“Batılılar tarihte sömürü düzenlerini silah gücü ile nereye kadar götürmüşler ise orasını, sözgelimi Ganj nehri kıyılarını bile Batı saymışlardır, bugün de öyle saymaktadırlar.”*¹¹⁴ Bu yüzden Türkler ne olursa olsun, neye mal olursa olsun var olmak yolunu seçtiler. Ardından da bu amacın gereği olarak Mustafa Kemal önderliğinde batılılaşmaya başladılar. Fakat Kemal Tahir batılıların çabasının sona ermediğini, ermeyeceğini görmektedir.

“İmparatorluğun yıkıldığı iddia edilen 1923’ten bu yana, batılılaşmaya bunca çabaladığımız halde, parçalanmanın durdurulamaması üzerinde de dikkatle durmamız gerekmektedir. Parçalanmanın durdurulamaması, batıya bu kadar batılılaşma çabamıza rağmen yaranılamaması Osmanlı sisteminin Cumhuriyetten sonra da temelde sürdüğü şüphesi uyandırmakta.”

Sonuç olarak Kemal Tahir’de Türk kimliği herhangi bir etnik aidiyet içermez. Nitekim, etnik aidiyet batılı ülkelerin tarihinde önemli olmasına karşın Selçuklulardan Osmanlıya ve oradan da Cumhuriyete giden yolda etkin bir siyasal araç olarak etnik vurgulara rastlanmamıştır. Çünkü, *Türk vatanına ve milletine yönelen hasmane hareketler kimsenin etnik kökenini araştırmaz. Onun için Türklük bedeli ağır ödenen bir kimlik olmuştur. Türk milli kimliğini dil ve din örür. Ama bu ikisinden daha önemli bir unsur var ise o da ortak tarihi mukadderattır; çilesi, sevinci ve gururu ile birlikte yaşanmış olan büyük bir tarihtir.*¹¹⁵

114 Tahir, Kemal, 1992.

115 Ortaylı, İlber. “Millet Kimliği Üzerine”, 1998.

8. SONUÇ

Kemal Tahir'in duruşunun ölümünden on yıllar sonra dahi eğer bu ülkede “dünya vatandaşlığından” değil de bir “millet” olmanın gereklerinden bahseden, tarihin ona yüklediği sorumluluğu, her zaman onun karşısında yer aldığı ve ona alternatif oluşturduğu Avrupa- Amerika ittifakının –ya da isterseniz Kapitalizm deyin- kapısında paçavra etmek istemeyen her namuslu kişi için bir açılım olduğu kanaatindeyim. Bu çalışma, Kemal Tahir özelinde yukarıda zikrettiğimiz çabayı dikkate alacak kişilerin, bu yolda önlerine çıkacak engellerin çözümünün kendi tarihlerinde olduğu gerçeğini hatırlatmaya da çabalamaktadır. Çünkü, 80 darbesi Türkiye tarihini 80 öncesi ve sonrası şeklinde bölüp, öncesinde kayda değer bir şey olmadığı yada hatırlanmaya değmez bir dönem olduğu şeklindeki bir popüler yanılgıyı besleyen bir kültürel ortam yaratmıştır. Bunun için 80 sonrasında ki her türlü kültürel yapıyı 80 öncesi ile karşılaştırmak yeterlidir. 80’ler özellikle 90’lar sonrası vitrine çıkmış olan yapıtların –ki bunların belirli bir alana hasredilmesi gerekmez, müzikten sinemaya, romandan öyküye geniş bir yelpazeyi kapsar- şöyle kabaca bir tasnifi bizi aydınlığa kavuşturmakta yeterli olacaktır. Hepsinin ortak paydası çoğulcu demokrasi, farklılık, etnik kimliklerin ortaya çıkması vb. konularda yoğunlaşmaktadır. Bunun kuramsal karşılığı önümüze post-modernizm olarak çıkar. Kendini, tarih boyunca, insanlığın kendine mal ettiği hangi oturmuş değer var idiyse onu lağvetmek ve onun yerine yeni değerler inşa etmek amacıyla sahneye çıkmış olan ve yedeğine, antropoloji, etnoloji ve dilbilimi alarak, dünyanın her yanında bu harekete karşı bir direniş gerçekleştirebilecek, bütün sağlam geleneklerin altını boşaltmakla kendini görevli saymış Modernizme karşı durmakla tanımlayan, bir *post-modern* hareket artık herkesin malumu. Mandel’in *Geç Kapitalizm* adlı eserinde

sınıflandırdığı 3 temel kapitalist sürecin sonuncusu olan “*Endüstri Sonrası*” dönemin adını Jameson “*Çokuluslu Kapitalizm*” olarak değiştirir ve bu alana denk düşen şeyin post-modernizm olduğunu söyler.¹¹⁶ Bu genel olarak şu terimlerle tanımlanır. Nostaljik; geçmişe duyulan tutucu özlem ve şimdi arasındaki sınırların silinmesiyle oluşan birleşme; endişeyle, yabancılaşma ile öfke ve başkalarından kopuşla biçimlenen yoğun coşkusal yaşantılar. Bu, televizyon çağında, köklerin yerini yüzeyselliklerin, derinlikli yapıtların yerini kolajın, emek verilmiş yüzeylerin yerini aktarılmış imge bombardımanının, bütüncül kültürel yapıların yerini parçalanmış zaman ve mekanın aldığı uygulamalardır. Jameson’un sinema için getirdiği bu ayrım kendisini ekonomi içinde Harvey’in tanımıyla şu şekilde gösterir. Mekansal engeller önemsizleştikçe sermayenin mekan içindeki yerlere olan duyarlılığı artmakta ve yerlerin sermayeye cazip gelecek biçimde farklılaştırılması o denli özendirilmektedir. Sonuçta *parçalılık* ve *güvensizlik* üretilmekte; sermaye akışının yüksek derecede birleşmiş küresel mekan ekonomisinde, geçici eşitsiz gelişme ortaya çıkmaktadır.¹¹⁷ Post-modernizmin temel argümanlarından olan çoğulculuk ne kadar etnik kimlik var ise onların etnik kimlikleri ile var olmasını talep eder. Çünkü bu kapitalizmin maksimum kazancı sağlayabileceği ve önünde de buna karşı direnebilecek bütüncül bir gücün olmadığı bir alan yaratır. Ve bu, yukarda da belirtildiği üzere parçalanma ve güvensizlik anlamına gelir. Ama tam bu noktada da çoğulculuk, ancak bu çoğulcu dengeyi bozulmaktan koruyacak hegemonik bir gücün güvencesi altında anlam taşıyabilir. Bu da demektir ki çoğulculuktan yana taraf tutanlar kendi ayakları

116 Aktaran, Postmodernizm ve Sinema, Der. ve Çev: Sabri Bütükdavenci, S. R. Öztürk, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, 118 s.

117 a.g.e.

üzerinde durabilecek her ne var ise onu dayanaklarından yoksun bırakmaya hizmet etmektedirler.¹¹⁸

1960 sonrasında şekillenen Sosyalizm, Komünizm, ATÜT vb. kavramlar arasında Kemal Tahir'i özgün kılan nokta, bütün bu tartışmalar arasında Türkiye'nin toplumsal yapısının özgünlüğünden bahsetmesi ve ardından bunun keşfi içinde tarihsel bir araştırmaya girişmiş oluşudur. Entelektüel hor görmenin bütün kibrinden uzak Kemal Tahir, kendi tarihine eğilmiş ve bunu onurlu bir iş saymıştır. Kendi tarihini sistemli bir biçimde reddetmeyi şiddetle eleştiren ve bunu kendisinin oyununu sürekli olarak bozan batının bir hareketi olduğunu savunan Kemal Tahir, bunu –tarihini öğrenmeyi- zorunlu saymış ve bir toplumun kendisini ve bugününü anlamasının, dahası geleceğine yön çizmesinin bir koşulu saymıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, bu tarihsel incelemesinin hedefi yalnızca Türk toplumdur. Bu coğrafi olarak Türkiye dışındaki toplulukları içermez. Anadolu'nun Türkleşmeden önceki hali yada Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki durumlarıyla, ancak zorunluysa ilgilenmiştir. Anadolu'da yaşayan bütün etnik toplulukları herhangi bir ayrıma tabi tutmamış ve hepsini Türk insanı olarak isimlendirmiştir. Onun bu

118 Tam bu noktada, 17 Temmuz 2002 tarihinde açıklanan ve Siyasi İşler Komitesi'deki Fransız Sosyalist Gruptan raportör Michel Dreyfus- Schmidt'in hazırladığı "AVRUPA KONSEYİ'NE ÜYE DEVLETLERDE SİYASİ PARTİLERE KONULAN KISITLAMALAR" başlıklı rapor oldukça iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu raporda Türkiye'de "çoğulculuk" ilkelerinin uygulanmasındaki eksiklikler belirtilerek, buna üç partinin -Sosyalist Parti (SP-1992), Demokratik Parti (DEP-1994) ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP-1999)- kapatılmasını örnek olarak vermektedir. Bu rapor problemin arkasında, Türkiye'de "ayırıcı propagandanın" geniş şekilde "yorumlanmasının" olduğu sonucuna varmaktadır. Rapor söz konusu üç kapatmada daha önce AİHM'e getirilmiş ve mahkeme her üç partinin de amaç ve eylemlerinin Türkiye'nin ulusal birliğine ve bölgesel bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturmadığı kararına vardığından söz açmakta ve ayrıca mahkeme her üç durumda da Türkiye'nin örgütlenme özgürlüğünü garanti altına alan 11. maddeyi çiğnediği kararına vardığını hatırlatmaktadır. Fakat "Köktenci" Refah Partisinin kapatılması ise farklı bir durum arz ettiğini daha önce kapatılan üç küçük partinin aksine, RP 1995 seçimlerinde oyların %22'sini almış, 550 kişilik parlamentonun da 148 sandalyesine sahip olmuş bulunduğunu ifade etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken mesele söz konusu partinin siyasi görüşü ne olursa olsun Batının Türkiye'de herhangi bir "milli birlik" oluşumuna hiç de hoş bakmadığının bir kanıtı olarak ileri sürülebilir. Bu örnek çoğulcu yapılanmanın neyi yerinden etmek istediğine ilişkin zihinlere bir açıklık getirmektedir.

vurgusu yerliliğe, milli kimlik ve değerlerin ortaya konmasına gönderme yapar ve üniter merkezi ve bağımsız bir devlet tasarımını içerir. Bize düşen de onun düşüncelerinin ve daha nicelerinin fikirlerini dnemselleştirmelerin ie kapalılığından kurtarıp, her dönem için yeniden okuyabilmeyi becerebilmektir. Bunu yapabildiğimizde güneşin altında yeni bir şey olmadığını fark edebiliriz belki. Belki yanlış sularda hareket etmekten de kurtulabiliriz... Çünkü İlber Ortaylı hocanın da belirttiği üzere *Türk vatanına ve milletine yönelen hasmane hareketler kimsenin etnik kökenini araştırmaz.*¹¹⁹

119 Ortaylı, İlber. “Millet Kimliği zerine”, 1998.

KAYNAKÇA

Asya, Deniz. “Kemal Tahir Düşüncesi”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 119-20.

Balabanlar, Mürşit (Hz.), *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2003

Belge, Murat. “Devlet Ana”. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Bozdağ, İsmet, Kemal Tahir’in Sohbetleri. İstanbul: Emre Yayınları, 1995

Carr, Edward Hallet. Milliyetçilik ve Sonrası, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999

Çelik, Naci. “Kemal Tahir ve Biyografi Çalışması”. *Türkiye Defteri* 6 (Nisan 1974): 17-50.

Dosdoğru, Hulûsi. *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*. İstanbul: Tel Yayınları, 1974.

Esat Pınarbaşı (2000), *Kemal Tahir’de Batılılaşma, Türk Modernleşmesine Farklı Bir Yaklaşım*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi S.B.E

Gellner, Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*. İnsan Yay. İstanbul.

Hans Peter Düerr (1999), *Çıplaklık ve Utanç, Uygarlaşma Sürecinin Miti*. Cev: Tarhan Onur. Dost Yayınları. Ankara

Harvey, David (1997), *Postmodernliğin Durumu*, Çev: S. Savran, İstanbul, Metis Yayınları.

Hilav, Selahattin “Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak”. *Türkiye Defteri* 9 (Temmuz 1974)

Hilav, Selahattin “Kemal Tahir’in Felsefî Düşüncesi ve Devlet Ana”. *Türkiye Defteri* 7 (Mayıs 1974)

Jameson, F., Lyotard, J.F., Habermas, J., Zeka, N., Postmodernizm, Kıyı Yayınları, 1990

Karpat, Kemal H. *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971.

Kayalı, Kurtuluş. “Belirgin Bir Tarih Vurgusu Eşliğinde Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in Yazdığı Metinleri Yeniden Okumayı Denemek”. *Folklor/Edebiyat* 26 (2001/2): 5-12.

Kayalı, Kurtuluş. “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru anlamının Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”. *Doğu Batı* 11 (Mayıs, Haziran, Temmuz 2000): 45-61.

Kayalı, Kurtuluş. “Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi Ya Da Kemal Tahir Romanı”. *Folklor/Edebiyat* 3 (Mayıs-Haziran 1995): 100-18.

Kayalı, Kurtuluş. “Türk Düşünce Dünyasının Kilidini Açabilmek İçin Geçiş Dönemi Entellektüellerini Anlamanın Gereği”. *Folklor/Edebiyat* 9 (Mart 1997):5-18.

Köksal, Duygu. “Cemil Meriç ve Kemal Tahir’de ‘Sahnenin Dışındakiler’”. *Defter* 125 (Sonbahar 1995): 118-125.

Küçük, Yalçın. *Bilim ve Edebiyat*. “Ahir Zaman Peygamberi Ebu Cehil Kemal Tahir”. İstanbul: Tekin Yayınları, 1985. 222-58.

Ortaylı, İlber. “Bir Siyasî Hikâye Olarak Devlet Ana”. *Dost* 39 (Ocak 1968): 20-22.

Oskay, Ünsal. “Kemal Tahir ve Diğer ATÜT Bakış Açılı Yazarların Geriye Yönsömeci Olmayışları Üzerine”. *Türkiye Günlüğü* 11 (Yaz 1990):20-25.

Sabri Büyükdevenci, Semire Ruken Öztürk (der.) *Postmodernizm ve Sinema*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark, 118 s.

Refiğ, Halit. *Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2000.

Rosenau, Pauline Marie, Post-Modernizm Ve Toplum Bilimleri, Çev. Tuncay Birkan, Ark Yayınları, 1998, Ankara

Sarup, Madan. Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm. 1997.

Savran, Gülnur, “Postmodernizm:Yepyeni Bir Evre Mi? Bir Eğilimin Mutlaklaştırılması Mı?” Defter, Sayı 38 S.158

Sezer, Baykan. “Doğu Batı Çatışması ve Marxisme”. *Türkiye Günlüğü* 15 (Yaz 1991): 10-16.

Sezer, Baykan. “Kemal Tahir, Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması”. *Dergâh* 25 (Mart 1992): 20.

Şaylan, Gencay, Postmodernizm, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, Ankara

Tahir, Kemal, *Bir Mülkiyet Kalesi*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1982.

Tahir, Kemal, *Devlet Ana*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1967.

Tahir, Kemal, *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: Sander Yayınları, 1972.

Tahir, Kemal, *Esir Şehrin Mahpusu*. İstanbul: Sander Yayınları, 1970.

Tahir, Kemal, *Kurt Kanunu*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1975.

Tahir, Kemal, *Notlar/Batılaşma*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 11. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar/Çöküntü*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 12. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar/Kitap Notları*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 14. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

Tahir, Kemal, *Notlar/Osmanlılık/Bizans*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 10. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 1. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.

Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 2. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.

Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 3. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.

Tahir, Kemal, *Notlar/Sanat Edebiyat*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 4. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1990.

Tahir, Kemal, *Notlar/Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. Haz. Cengiz Yazoğlu. Cilt 13. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Tahir, Kemal, *Yol Ayrımı*. İstanbul: Sander Yayınları, 1973.

Tahir, Kemal, *Yorgun Savaşçı*. Ankara: Tekin Yayınları, 1997.

Tekeli, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, Ankara

Yavuz, Hilmi “Kemal Tahir ve Marksizm”. *Toplum ve Bilim* (Yaz 1977): 1-4. 20